

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

Факультет управління

Кафедра психології

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА
на тему: «ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ У
ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП І ФАХІВЦІВ
ДОПОМІЖНИХ ПРОФЕСІЙ»**

Виконав:

студентка групи ПС21-1
спеціальність 053 «Психологія»
Бабій В. В.

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник:

д-р біол.наук, проф.
Лихолат О.А.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Дніпро

2025

АНОТАЦІЯ

Бабій В.В. *Особливості життєвих цінностей у представників соціально вразливих груп і фахівців допоміжних професій.*

Кваліфікаційна робота присвячена теоретичному й емпіричному вивченню життєвих цінностей у представників вразливих соціальних груп (зокрема, батьків-одиноків і членів багатодітних родин) та фахівців допоміжних професій (психологів, соціальних працівників). У результаті дослідження виявлено як спільні риси, так і суттєві відмінності в ціннісних орієнтаціях досліджуваних груп. Результати можуть бути використані для удосконалення психосоціальної підтримки та професійної підготовки фахівців.

Ключові слова: життєві цінності, вразливі групи, фахівці допоміжних професій, ціннісні орієнтації, психологічна підтримка.

SUMMARY

Babii V.V. The Features of Life Values in Representatives of Socially Vulnerable Groups and Helping Professionals

The bachelor's thesis is devoted to the theoretical and empirical study of life values in members of vulnerable social groups (in particular, single parents and members of large families) and helping professionals (psychologists, social workers). The study revealed both common features and significant differences in the value orientations of the target groups. The results can be applied to improve psychosocial support and the professional training of specialists.

Keywords: life values, vulnerable groups, helping professionals, value orientations, psychological support.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП І ФАХІВЦІВ ДОПОМІЖНИХ ПРОФЕСІЙ	8
1.1. Сучасне поняття життєвих цінностей та їх значення.....	8
1.2. Основне поняття «представники соціально вразливих груп населення».....	15
1.3. Життєві цінності як орієнтири життєдіяльності представників соціально вразливих груп населення.....	19
1.4. Життєві цінності психологів та соціальних працівників у контексті роботи з представниками соціально вразливих груп населення.....	24
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП І ФАХІВЦІВ ДОПОМІЖНИХ ПРОФЕСІЙ.....	29
2.1. Організація та методологія дослідження.....	29
2.2. Методики дослідження життєвих цінностей представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій	30
Висновки до розділу 2.....	34
РОЗДІЛ 3. ЕМПІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП І ФАХІВЦІВ ДОПОМІЖНИХ ПРОФЕСІЙ.....	36

3.1. Аналіз і порівняння життєвих цінностей представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій.....	36
3.2. Кореляційний аналіз.....	44
3.3. Рекомендації щодо підвищення ефективності формування та впливу життєвих цінностей у представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій.....	48
Висновки до розділу 3.....	51
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність теми: Дослідження життєвих цінностей вже давно викликає інтерес у філософів і вчених, і сьогодні актуальність цієї теми тільки набирає обертів. Це пов'язано з тим, що цінності є основою способу життя, манер і поведінки людини і суспільства в цілому.

Життєві цінності - це формування психологічної особливості, яка є однією з центральних складових особистості, яка виражає осмислене ставлення людини до соціальної реальності і визначає мотивацію її вчинків, таким чином, надає істотний вплив на всі аспекти її діяльності. Як елементи особистісної системи ціннісних орієнтацій, життєві цінності проявляються у внутрішній готовності людини діяти певним чином для задоволення своїх потреб та інтересів. Дослідженню психологічних аспектів понять «цінність», та «сенса» присвятили свої праці такі вчені, як: І. Бех [5], М. Бліхар [41], М. Боришевський [24], Л. Виготський [32], С. Гусаківська [23], З. Карпенко [16], І. Семків та Г. Костюк [6], К. Роджерс та А. Очеретяний [45], Г. Радчук [35], С. Рубінштейн [47] та інші.

Теоретично обґрунтовували питання ціннісних орієнтацій такі науковці як: У. Томас [19], Ф. Знанецький [27], К. Роджерс, А. Маслоу [22], Є. Подольська, П. Лукоянов та О. Скобедіна [14], О. Семенюк [34], Т. Титаренко та А. Фурман [28].

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити життєві цінності представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій.

Об'єкт дослідження: життєві цінності особистості.

Суб'єкти дослідження: представники соціально вразливих груп населення (наприклад, багатодітні сім'ї, батьки одинаки) та фахівців допоміжних професій (психологи, соціальні працівники).

Предмет дослідження: психологічні особливості життєвих цінностей представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій.

Гіпотеза дослідження: припускається, що між життєвими цінностями представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій, можуть існувати як відмінності, так і подібності, що обумовлені специфікою їх соціального становища та професійного самовизначення.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми життєвих цінностей представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій;
2. Проаналізувати особливості розвитку представників соціально вразливих груп населення;
3. Емпірично дослідити життєві цінності представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій;
4. Проаналізувати шляхи щодо покращення рівня життєвих цінностей.

Методи дослідження: Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, Діагностика спрямованості особистості за анкетой Б. Басса, тест «Смисложиттєві орієнтації» Д. А. Леонтьєв, тест BASIC Ph. “Модель стресодолаття”.

Емпірична база: Емпіричне дослідження проводилося у період з 20 січня по 14 лютого 2025 року на базі Громадської організації "Дніпровська ліга соціальних працівників" Дніпропетровської області. Загальна вибірка склала 30 осіб, які були поділені на дві рівні групи: 15 фахівців (психологи, соціальні працівники), що працюють із соціально вразливими родинами, та 15 представників соціально вразливих груп населення, зокрема матерів-одиначок, батька-одиначка й членів багатодітних родин.

Теоретико-методологічна основа дослідження: концептуальні положення особистісно - орієнтованого підходу до проблеми становлення та розвитку особистості в онтогенезі, процесі її самовизначення (Г. Балл, М. Боришевський, К. Роджерс), теорії самоактуалізації та самореалізації особистості (А. Маслоу,) концепції аксіогенезу особистості (З. Карпенко), М. Рокіча, Б. Басса, Д. Леонтьєва.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: проаналізовано та узагальнено теоретичну основу життєвих цінностей. На основі цього уточнено розуміння життєвих цінностей у представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування отриманих результатів у професійній діяльності психологів, педагогів і соціальних працівників. Здобуті знання можуть бути використані для розробки нових методів і підходів, які сприятимуть підвищенню розвитку життєвих цінностей представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій.

Апробація роботи: Матеріали дослідження були апробовані на Міжнародній науково-практичній конференції «Економіко-правові та управлінсько-технологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд». УМСФ, Дніпро, 8.11.2024. Назва статті: «Життєві цінності та їх значення».

Структура роботи: робота містить 3 розділи, висновки, список використаних джерел, додатки, 7 таблиць, 5 діаграм, 55 с. друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП І ФАХІВЦІВ ДОПОМІЖНИХ ПРОФЕСІЙ

1.1 Сучасне поняття життєвих цінностей та їх значення

Сучасне суспільство характеризується постійними змінами, які впливають на соціокультурні умови життя людей, тобто на соціальні групи та інституційні структури, в результаті різних змін виникають нові економічні та політичні інститути. Ці зміни часто призводять до розвитку соціальної нерівності, яка, в свою чергу, впливає на багато речей сфери людського життя і формування життєвих стратегій людей, їх цінності і переконання змінюються, і бачення майбутніх життєвих сценаріїв стає зовсім іншим. Зміни в суспільстві в основному впливають на життя молодих людей, оскільки вони все ще перебувають у стадії становлення. Вони шукають способи сформулювати свої життєві цілі та досягти їх. Їх самовизначення та самоідентифікація впливають на майбутнє нашого суспільства, тому це майбутнє є цінним, оскільки воно багато в чому залежить від розробки та реалізації їхньої життєвої стратегії [1, с. 5].

В наш час, проблема цінностей особистості є дуже актуальною, адже людина все своє життя намагається знайти «золоту середину», де поєднані професійні та життєві цінності задля задоволення своїх потреб. Вагоме значення мають життєві орієнтації для вразливих груп населення, оскільки вони можуть бути внутрішньою силою, яка породжує енергію, віру, щоб подолати кризу, знайти сенс у складних ситуаціях. Також життєві цінності та подолання життєвих труднощів розглядаються у взаємозв'язку з уявленням про себе [17].

Проблема формування життєвих цінностей виникла не сьогодні — вона існувала ще за часів первісного суспільства і є невід'ємною частиною будь-

якої соціальної системи. Водночас самі цінності та їх ієрархія змінюються відповідно до рівня розвитку суспільства та цивілізації. Ідею про те, що формування цінностей є важливим завданням суспільства, підтверджує існування аксіомології - філософського вчення про будову світу цінностей, їх місце в реальному житті, взаємозв'язок і взаємовплив, зв'язки з навколишнім середовищем, культурою, суспільством і особистістю. Виходячи з основних положень аксіології, можна стверджувати, що все, що існує в світі, може бути об'єктом гідного ставлення. Тобто людину можна оцінювати як добру чи злу, прийнятну чи неприйнятну, істинну чи неважливу. Сам термін "цінності" вказує на особливу значимість об'єкта, відносин або явища дійсності, як для суспільства, так і для людини. Цінності-це характерні явища дійсності, в зв'язку з якими існує відношення крайньої бажаності їх втілення [21].

У соціологічній літературі існує безліч визначень поняття "життєва стратегія", але логічної ясності і розбірливості в цих визначеннях досі немає. Аналіз різних методологічних підходів, розроблених в науці, дозволяє зробити висновок, що поняття "життєва стратегія" трактується як мінімум в двох значеннях.:

- це своєрідна система світоглядних орієнтацій людини в світі його життя, що включає свідомі і поведінкові характеристики, необхідні і достатні для формування і реалізації майбутнього життя.;

- це стійкий набір напрямків погляду на життя власного індивіда, локалізований у свідомості особистості і трансформований в систему її поведінкової підготовки [12, с. 105].

Ціннісні орієнтації є одним з центральних компонентів структури особистості, що визначає її спрямованість на реалізацію певних відношень, зміст уявлень про своє «Я», поведінку та нормативно-оцінне ставлення до довкілля. Вони є результатом оволодіння середовищем з огляду його значення для задоволення потреб особистості і свідчать про

рівень її соціальної зрілості. Характеристики будь-якої ціннісної орієнтації залежать від внутрішніх властивостей особистості [29, с. 413].

Поняття «цінність» активно вивчалось у філософії, з часом воно почало використовуватись і у психології, як компонент структури особистості. Одні з перших дослідників феномену “цінність”, У. Томас та Ф. Знанецький визначали, що цінністю є будь-який об’єкт, який наділений значущим змістом для якої-небудь соціальної групи. А. Маслоу описує вибір вищих цінностей людиною, за допомогою інстинкту. Цінності, обрані самою природою людини, які ведуть до самоактуалізації є правильним вільним вибором, що і становить життєві цінності. І. Бех звернув велику увагу на дослідження духовних цінностей особистості і розглядає цінність як породжувальну клітинку духовності у процесуальному вимірі [5].

Система цінностей має багаторівневу структуру, засновану на життєвих цінностях. Існує безліч класифікацій цінностей, але на сьогоднішній день сформований кодекс поведінки і універсальні цінності, властиві практично всім людям. Основні духовні і моральні цінності визначаються як любов, повага до інших, гідність, відповідальність, совість, свобода, терпимість, справедливість, рівність, ініціативність. Тому доброта, чесність і вірність здавна цінувалися, а жадібність, гнів і обман засуджувалися. Особисті цінності формуються під впливом загальної системи цінностей в суспільстві, яка змінюється в процесі історичного розвитку. Система цінностей має певну ієрархію, яка полягає в тому, що різні цінності мають певну національну свідомість, одні визначають зміст і місце розташування інших. Життєві цінності — це внутрішній обов’язок людини перед самою собою; дотримання цих цінностей є умовою збереження її як особистості, адже їх порушення може призвести до внутрішнього конфлікту та втрати цілісності «Я» [31].

Особиста цінність набуває цінності і це пов'язано з динамікою процесів свідомості, включаючи різні види вербалізації і зміщення когнітивних і особистісних зусиль у власну смислову область, тільки в тому випадку, якщо

особисті зусилля спрямовані на власну смислову область, на власне "Я", тобто на формування особистісних цінностей. Психологічна структура особистості полягає в об'єднанні, взаємозв'язку 3-х основних аспектів психологічної реальності, а саме діяльності, свідомості і особистісної сфери (остання в основному є напрямком розвитку особистості, і послідовна реалізація цілісного підходу при аналізі особистості привела до виявлення важливого аспекту). Узагальнена форма фіксації особистісного досвіду - "цінність", що представляє собою єдність орієнтації особистості, виділення певних аспектів дійсності, характеризується як сприйняття себе. Таким чином, цінність є важливою характеристикою психологічної структури особистості і визначає наступне:

- 1) Спрямованість суб'єкта на реалізацію певних відносин, що відповідають певній цінності, спрямованість на певну діяльність;
- 2) Зміст уявлень про себе, відповідне орієнтації;
- 3) Закріплення конкретного предмета - змісту діяльності в свідомості і його провідної ролі у формуванні самосвідомості особистості [40, с. 78].

Центральним поняттям теорії особистості К. Роджерса є «самість», що ним визначається як «організована, рухлива, але послідовна концептуальна модель сприйняття характеристик і взаємин «Я», або самого себе, і разом з тим система цінностей, застосованих до цього поняття». Вчений вважає, що у зміст «самості» входять як «безпосередньо пережиті організмом», так і запозичені цінності. А. Фурман аналізує аксіологічні елементи смисложиттєвих орієнтацій особистості, зокрема, наголошує, що існує істотне розмежування смислу і сенсу, яке полягає в такому: перше утримує стратегічні шляхи існування людини у її духовному самоплеканні, а друге опосередковується чуттєвим досвідом сприйняття людиною дійсності, що є основою визначення тактичних пріоритетів її життєвої активності [15].

Психологічна структура цінностей включає в себе 4 елементи: когнітивний, емоційний, поведінковий і духовний, які характеризуються специфічними патернами взаємодії. Ці компоненти включають в себе не

тільки ціннісні судження про об'єкти, події та ситуації, а й конкретні напрямки, за якими формуються критерії вибору цінностей. Вчені вважають, що такий критерій внутрішньої переваги, або мотивація вибору цінності, є вираженням цінності, оскільки, з одного боку, він є результатом порівняння потреб індивіда і здатності реалізувати їх в певних умовах, а з іншого боку, він ще не мав на увазі що індивід схильний реагувати (діяти) в напрямку даного об'єкта або ситуації певним чином. Своєрідна дихотомія процесу. Для того щоб така реакція взяла гору, необхідно, щоб ціннісне вираження було стимулом розумової діяльності, зміст і спрямованість якої були результатом цієї діяльності, заснованої на усвідомленій необхідності [7, с. 13].

Беручи до уваги особливості наявних інституційних ресурсів та їх доступність у поєднанні з потребами, цінностями та життєвими цілями, вивчити життєві стратегії, які є детермінантами побудови життєвої стратегії індивіда. Це дозволяє говорити про суб'єктивну і об'єктивну сторону процесу, який називається формуванням життєвої стратегії:

- Об'єктивний аспект включає в себе здатність індивіда реалізувати свій потенціал, відповідно до якого діють соціальні норми, уявлення про престижність певних моделей соціальної поведінки на рівні колективної свідомості.

- Суб'єктивна сторона є своєрідним фільтром в процесі побудови життєвої стратегії індивіда, що виражається в потребах, інтересах, цінностях, життєвих цілях і т. д. [25, с 51].

Сьогодні проводиться безліч соціологічних досліджень з виявлення фундаментальних цінностей, в результаті яких підтверджується важливість, цінності і тренди, обрані населенням:

- 1) Здоров'я,
- 2) Сім'я,
- 3) Комунікаційна цінність, спілкування,
- 4) Матеріальна вигода, фінансова стабільність
- 5) Любов,

- 6) Свобода і незалежність,
- 7) Самореалізація, освіта, улюблена робота,
- 8) Особиста безпека,
- 9) Престиж, популярність,
- 10) Творчість,
- 11) Спілкування з природою,
- 12) Віра, Релігія [13 с. 217].

Спираючись на теоретичний аналіз, можна узагальнити поняття «життєві цінності» - це основоположні принципи, переконання та ідеали, які закладають сенс життя людини, впливають на її вибір та дії. Цінності часто формуються під впливом культури, виховання, досвіду, релігійних або духовних переконань. Вони є, незалежно від того, усвідомлює це людина чи ні. Саме спираючись на них вона обирає професію, підтримує соціальні ініціативи, ідеї, формує своє оточення та обирає партнера.

Як зазначає Бубнова С. С., індивідуальна ієрархія ціннісних орієнтацій переважно поділяється на «блоки». Саме тому варто зазначити такі термінальні цінності:

- конкретні життєві цінності (сім'я, друзі, робота, здоров'я);
- абстрактні цінності (розвиток, воля, творчість);
- цінності професійної самореалізації (цікаве заняття, продуктивний спосіб життя, активна діяльність, творчість);
- цінності особистого життя (друзі, здоров'я, кохання, захоплення, сім'я);
- індивідуальні цінності (творчість, здоров'я, воля, активна діяльність, віра у себе, розваги, матеріальні блага);
- цінності міжособистісних відносин (друзі, сім'я, удача);
- активні цінності (свобода, продуктивне життя, цікава робота);
- пасивні цінності (природа та мистецтво, віра у себе, мудрість).

Для вразливих груп населення, таких як люди з обмеженими можливостями, безробітні, біженці, ці цінності можуть значно відрізнятися

від загальноприйнятих та динамічно змінюватися під впливом соціальних, економічних та політичних факторів. Зазначимо, чинники, які впливають на цінності даної групи:

- 1) соціальна ізоляція;
- 2) матеріальна незабезпеченість;
- 3) дискримінація;
- 4) травматичні події;
- 5) державна політика [8].

Розуміння шляху до пізнання людського духу і душі, індивідуальної структури та ієрархії цінностей людини - це спосіб передбачити його дії. Поняття цінності можна розглядати як "етичний порядок", який керує поведінкою людей і є показником того, який сенс і важливість люди надають своїй поведінці. Варто також зазначити, що цінності змінюються з часом, оскільки змінюється саме суспільство та стосунки людей. Оскільки індивід здатний оцінити важливість своєї соціальної поведінки та поведінки оточуючих людей, цінності вказують на те, які основні проблеми існують у суспільстві. Незважаючи на безліч досліджень в галузі освіти, питання формування цінностей у сучасного населення залишається невирішеним. На жаль, як в Україні, так і за кордоном культура суспільства знаходиться не на такому високому рівні. Немає сумнівів, що людство досягло значних успіхів у багатьох сферах суспільного життя, за винятком розвитку власної душі. Варто пам'ятати, що цінності пов'язані з духовним становленням людини, яке впливає на його життя і долю. Навпаки, постійно мінливі умови життя також впливають на зміст наших цінностей [44].

Отже, ціннісні орієнтації є інформативними, провідними ознаками спрямованості людини. Розвиток ціннісних орієнтацій невід'ємно пов'язаний з розвитком спрямованості індивіда. Цінності виражають небайдужість людини до навколишнього світу, його аспектів та місця людини у ньому. Також вони є фундаментом діяльності суспільства. Вони виникають в результаті соціальної практики, беруть участь у формуванні типу

особистості, її поведінки, ментальних навичок, пронизують собою всю культуру, а в ієрархічній системі цінностей людини займають вищий рівень.

1.2 Основне поняття «представники соціально вразливих груп населення»

Еволюція вчення про соціальну вразливість населення походить від розробленої теорії вразливості різних галузей досліджень. Вразливими можуть бути окремі особи, групи людей, соціально-територіальні системи, інформаційні середовища тощо. Тому все живе на Землі вразливе перед стихійними лихами, техногенними катастрофами і війнами. Уразливість є важливим елементом існування, оскільки завжди існують фактори і небезпеки пошкодження системи, під їх впливом система змінюється, стає більш стабільною, еволюціонує або зазнає значних руйнувань, деградує і вмирає. Завданнями досліджень соціальної вразливості населення є: вивчення ризиків (таких, як можливий збиток, втрата або збитковість) і їх причин, а також розробка відповідних заходів підтримки або захисту. Актуальність таких досліджень вимагає вивчення наукової спадщини з цих питань та розробки відповідних концептуальних та термінологічних засобів [2].

У сучасній літературі можна знайти кілька підходів до визначення поняття «представники соціально уразливих груп населення», які систематизовані в табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Визначення дефініції «представники соціально уразливих груп населення»

Представниками вразливого/ депресивного сегмента населення можуть бути особи або соціальні групи, які зазнають несприятливого впливу соціальних та екологічних факторів або мають більше шансів захворіти, ніж інші.
Соціально вразливі верстви населення - це особи, які можуть зазнати соціальної шкоди від впливу економічних, екологічних, штучних та інших умов сучасного життя.
Вразливі групи населення - це особи/сім'ї, які найбільше ризикують потрапити у важкі умови життя через вплив несприятливих зовнішніх та / або внутрішніх факторів (або соціальні групи, на які можуть негативно вплинути соціальні, політичні, екологічні фактори або ризик захворювання або травми).

Складено автором за джерелами [3, 9, 26, 50]

Найчастіше словосполучення "особи, що належать до представників соціально уразливих груп населення" використовується для вирішення наукових і прикладних завдань у сфері адміністративних, цивільних, економічних та інших галузей. Воно пов'язане із забезпеченням соціальних стандартів. У цих міждисциплінарних дослідженнях розглядається своєрідний соціально вразливий прошарок населення, а також практика застосування національного законодавства. У широкому сенсі до представників соціально вразливих груп населення відносяться ті, хто може зазнати негативного впливу соціальних факторів і факторів навколишнього середовища, або хто може захворіти.

У теорії міжнародного права поняття "особа, що належить до вразливої групи населення" не має вичерпного тлумачення, так само як і нормативного визначення в міжнародних актах. Але за допомогою певних ознак можна з'ясувати, яка група людей підпадає під визначення "вразливих" у міжнародному праві та міжнародно-правових відносинах. Цими основними особливостями є, по-перше, особливості правової інтеграції міжнародних правових стандартів у галузі прав людини, а по-друге, орієнтація на міжнародні інституційні механізми захисту прав людини [39, с. 125].

Хоча визнання прав людини є глобальною цінністю, заохочення рівності прав і свобод не завжди актуально для певних груп населення, які не можуть бути повністю реалізовані з незалежних від них причин. З часом міжнародне співтовариство стало визначати такі категорії осіб як "вразливі групи населення". Поняття "вразливі групи населення" є міждисциплінарним і в основному використовується соціологами, демографами, психологами, економістами-раціоналістами, лікарями в контексті деталей їх діяльності в певних сферах суспільного життя. Водночас у деяких юридичних наукових дослідженнях сучасні дослідники аналізують зміст цього визначення. Таким чином, вразливість розуміється як стан, при якому людина позбавлена або обмежена в здатності чинити опір насильницьким або іншим протиправним діям в силу інших обставин, обумовлених фізичними або психічними

особливостями або пов'язаними з ними ознаками. Тобто окремі особи або соціальні групи, які з більшою ймовірністю схильні до несприятливого впливу соціальних факторів і факторів навколишнього середовища, інваліди, ветерани війни, колишні в'язні концентраційних таборів, люди похилого віку, люди, які втратили своїх годувальників тощо. Традиційно до представників соціально уразливих груп населення відносяться люди похилого віку, хворі, жінки, діти, представники різних етнічних меншин і ті, хто потребує тимчасового захисту [20, с. 695-695].

У сфері соціальних послуг, як і в багатьох інших сферах людської діяльності, в останні роки виникли інноваційні процеси, пов'язані в основному з реформуванням самої системи і привабливістю соціальних інвестицій. На сьогоднішній день в Україні існує досить велика кількість спеціалізованих установ, що здійснюють діяльність з надання різних соціальних послуг представникам соціально уразливих груп населення. Залежно від мети, на яку спрямовані соціальні послуги, їх можна розділити на наступні групи:

1. Ті, хто не може бути незалежним в силу різних обставин (старість, хвороба, інвалідність);
2. Громадяни, які перебувають у важких життєвих умовах, чий середньомісячний валовий дохід нижче встановленого прожиткового мінімуму (безробітні, які шукають роботу, біженці, жертви стихійних лих);
3. Діти і молодь, які опинилися у важкій життєвій ситуації (інваліди, сироти, бездомні, малозабезпечені) [36, с. 191].

Однією з головних характеристик рівня соціального розвитку країни або окремих регіонів є якість життя населення. Підвищення якості життя стало головною метою міжнародного розвитку. Водночас якість життя є критерієм ефективності управління соціально-економічними процесами. Незважаючи на важливість і актуальність даної категорії, в даний час не існує єдиного загальноприйнятого підходу до цієї категорії визначення. Це сталося не через відсутність наукових досліджень з даного питання або

недостатню їх обґрунтованості, а через складність і багатоаспектності цієї категорії. Крім того, у зв'язку з переходом України до зеленої економічної моделі, яка забезпечує економічне зростання при одночасному забезпеченні екологічної стійкості, гостро постало питання про необхідність перегляду стандарту якості життя і пошуку нових підходів до його аналізу [37, с. 152].

Поняття "якість життя" є одним з найбільш складних понять для вивчення характеристик суспільства. Зміст цього поняття відображає всі аспекти життя суспільства, на які безпосередньо впливають економічні, соціальні, політичні та ідеологічні закони суспільного розвитку. Термін "якість життя" з'явився в середині 1950-х років, коли стало ясно, що категорія "рівень життя" не відображає добробут населення з усіх боків. Основною причиною появи і поширення терміна "якість життя" в суспільстві з високим рівнем споживання стала зміна механізму загального соціального розвитку. Незважаючи на різні трактування поняття "якість життя", в більшості випадків їх спільною метою є забезпечення і задоволеність населення набором потреб і благ. Якість життя відображає життєвий досвід людини, а стандарти якості життя - це показники сфер життя, в яких люди відчують різний рівень задоволеності або незадоволеності. Раніше для багатьох зарубіжних економістів поняття економічного зростання в першу чергу асоціювалося з підвищенням добробуту суспільства, але сьогодні зростання виробництва асоціюється з підвищенням рівня життя людей. На перший план виходить необхідність надати життю людини ту якість, яку вона заслуговує. Поняття "якість життя" є тоїть поруч з такими поняттями, як "рівень життя", "стиль життя", "добробут людей" і в той же час радикально відрізняється від них. "Якість життя населення" і "спосіб життя населення" є взаємодоповнюючими категоріями, але вони не замінюють один одного. Якість життя населення включає в себе рівень життя (харчування, послуги, стан здоров'я, вільний час, житлові умови, громадську безпеку, рівень освіти, безпеку пересування) і умови проживання (санітарні умови, можливості для

відпочинку, транспорт, здоров'я, екологія, психічний стан). Виходячи з вищевикладеного, поняття "якість життя" має складну структуру [46].

Отже, представників соціально уразливих груп населення - це ті, хто через різні соціальні, економічні, фізичні чи психологічні причини можуть бути вразливими до несприятливих наслідків соціальних та економічних змін, вони стикаються з труднощами у доступі до таких ресурсів, як охорона здоров'я, освіта та житло, і можуть бути піддані дискримінації та насильству.

1.3 Життєві цінності як орієнтири життєдіяльності представників соціально вразливих груп населення

Ціннісний критерій-важливий інструмент людини, оскільки він впливає на формування загальної картини світу особистості, вибір мотивів її вчинків, розвиток сфер мотивації, формування важливих систем. Загальнолюдські цінності забезпечують цілісність і стабільність особистості, визначають структуру свідомості, програму і стратегію її діяльності, контролюють і організовують сферу мотивації. Цінності регулюють поведінку молодої людини і пов'язують її з соціальними інструментами, вимогами, ідеалами та інтересами. Вони унікальні для кожної людини, і їх вибір залежить від фізичної і моральної досконалості кожного індивідуума. Вчені відзначають, що цінності втілюються в структурі особистості, і відбувається їх трансформація. Після перетворення деякі цінності залишаються для особистості цінностями суспільства, тобто чужими їй. Інші соціальні цінності можуть стати цінностями самої людини. Існують також категорії цінностей, вироблених самою особистістю (самореалізація, самовдосконалення, самоспостереження, самоконтроль) [37, с. 240].

У сучасному світі характерний плюралізм системи світогляду, різноманіття культур і форм життя. У суспільному житті людина завжди стикається з необхідністю морального вибору. Різні стилі і способи життя, різноманіття форм поведінки часто протистоять один одному і є взаємовиключними, що ставить питання про вибір власних життєвих

орієнтирів і принципів. У цьому контексті постає питання про формування системи цінностей і ціннісних орієнтирів. Орієнтація є особливо важлива, цінності є базовою основою світогляду і життєдіяльності людини, визначають його ставлення до навколишньої дійсності, вибір цілей і способів їх досягнення. Вони виступають своєрідним сигналом для орієнтації в складному соціальному середовищі, регулюючи, направляючи і мотивуючи суб'єктивне сприйняття дійсності. На основі встановленої ієрархії цінностей формуються цінності людини- її ставлення до зовнішніх норм, правил, традицій, які відображають її внутрішній світ, переконання і принципи. Виходячи з цього, можна виділити 2 типи цінностей:

- Вона служить повсякденним потребам людини, самоствердженню людської індивідуальності, а також тим, які створюють і відроджують індивідуальність з абсолютно новими якостями. Цінності можна класифікувати за житловими кімнатами та соціальними просторами. Людина і гуманність визначаються як вищі цінності матеріального і духовного існування.

- Навпаки, серед духовних цінностей можна виділити наступні: Моральні, естетичні, пізнавальні та інші духовні цінності є сферою суспільної свідомості і притягуються до духовної сфери суспільного життя (таким чином, потреби людини мають величезне значення) [30, с. 1028, 1031].

Загальнолюдські цінності органічно пов'язані з проблемами людини і служать основним фактором, що визначає його поведінку. Цінності - це елемент мотиваційної структури людини, на основі якого здійснюється вибір тієї чи іншої соціальної позиції в якості мети або мотивації для тієї чи іншої діяльності. Особисті цінності формуються під впливом загальної системи цінностей у суспільстві, яка змінюється з розвитком історії. Події останніх десятиліть вплинули на систему цінностей пострадянського суспільства і, відповідно, на напрямок життя студентської молоді, в якій все більшого значення набувають матеріальні цінності (матеріальне благополуччя,

життєвий успіх, прагматизм, високий дохід, відома робота, закордонні поїздки). Символікою нашого часу є "виразна увага до матеріальної сторони життя", прагнення до успіху в житті стає однією з далекоглядних стратегій студентів і молоді в цілому в сучасних ринкових умовах" - такого висновку дійшли українські соціологи, вивчаючи зміст цінностей населення. На жаль, деякі особи втратили певне значення в житті сучасності. Люди не дуже цікавляться політикою, суспільно-політичним життям, не всім подобається читати, відвідувати заклади культури і мистецтва, займатися спортом, художньою самодіяльністю, мистецтвом і творчістю. Зміни в цінностях молоді (часто не на користь високих суспільних ідеалів) вимагають перегляду всієї системи виховної роботи у вищих навчальних закладах, пошуку і впровадження нових форм і методів роботи зі соціумом для підготовки і виховання молоді не тільки висококласними фахівцями в своїй галузі, а й а також справжніми гуманістами, людьми з великої літери [43].

Особисті цінності — це не лише вибіркове відображення матеріальних і духовних надбань суспільства у свідомості окремої людини. Як зазначають деякі дослідники, цінностями можуть виступати навіть елементи особистого оточення, які сприймаються зовнішньо: одяг, житло, діти — усе це може набувати статусу людських цінностей. Це варіант розуміння списку більш обмежених цінностей або їх іншої ієрархічної організації. Особистісні цінності-це, скоріше, втілення цінностей суспільства, такого роду втілення, ступінь якого залежить як від положення індивіда в соціальній системі, так і від рівня його розвитку. Загальний сенс її життя. "Це, на думку вчених, основна одиниця особистісної свідомості, яка визначає і конститує основне і відносно постійне ставлення людини до світу, до інших людей, до самої себе і до основної сфери діяльності. Ієрархія цінностей полягає не тільки в тому, що деякі цінності можна пожертвувати заради інших, але й у тому, що різні цінності мають різний ступінь спільності, і одні з них є втіленням інших" [49, с. 67].

Існує класифікація асоціацій життєвих цінностей, заснована на векторі життєдіяльності:

- 1) "влада" як панування над людьми;
- 2) "досягнення" як власний успіх по відношенню до соціальних стандартів;
- 3) "гедонізм" як задоволення або чуттєва втіха;
- 4) "стимулювання" як відображення потягу до чого-небудь;
- 5) "незалежність", пов'язана з думками і діями;
- 6) "універсалізм" - розуміння і захист оточуючих вас людей, природного середовища і всього світу в цілому;
- 7) "доброта" - це схильність людини до безкорисливої допомоги, співчуття, турботи та готовності ділитися матеріальними або нематеріальними благами з іншими, не очікуючи винагороди;
- 8) "традиції" - відповідальність за збереження культурних звичаїв;
- 9) "конформізм" - пригнічує імпульси, які можуть нашкодити іншим;
- 10) "безпека" - стабільність розвитку суспільства, саморозвиток [17].

Також важливо класифікувати особисті цінності в освітньому процесі, тобто.:

- 1) цінності та цілі;
- 2) середні цінності;
- 3) цінності та відносини;
- 4) цінності та якості;
- 5) цінності та знання [11]

Для подальшого вивчення процесу формування життєвих цінностей виділяються наступні етапи формування:

- 1) Підсистема "найважливіші цінності - найважливіші потреби". Згідно з українським освітнім енциклопедичним словником, цінності-це "виборча і відносно стійка спрямованість інтересів і потреб людини, спрямована на певні аспекти соціальних цінностей" [48].

2) Підсистема "життєві цінності - життєві орієнтири". Ціннісна орієнтація особистості - це її якість, з одного боку, воно об'єднує людей за ознакою соціальної приналежності (релігія, переконання, традиції, професія і т.д.). З іншого боку, це показник життєдіяльності активного індивіда. Цінності - це "складні і згруповані принципи, які надають гармонію і напрямок різним мотиваціям людського мислення і діяльності в процесі вирішення загальнолюдських проблем" [10].

Цінність життя людини, формує певну систему, яка утворює 3 підсистеми:

1) пізнання-ціннісні концепції, світогляд, знання, уявлення людини про своє життя і способи її успішної реалізації;

2) емоційний-об'єднує відносно стійкі емоції людини по відношенню до об'єкта, які відображаються в емоційній оцінці навколишнього світу, інших людей, їх власних соціальних відносин, емоцій і т. д.);

3) діяльнісний-включає в себе орієнтацію на конкретні методи. Для досягнення життєвих цілей і планів, а також для залучення до певного стилю соціальної поведінки [18]

Існують певні функції формування цінностей для розвитку свідомості індивіда як члена конкретного суспільства:

1) диференціальна (в тому числі, визначає місце в суспільстві);

2) інтегративна (що передбачає визначення спільних рис життя членів суспільства);

3) систематизація (здійснюється коригування життєвих явищ);

4) смислове рішення (визначається напрямок причинно-наслідкового зв'язку явищ);

5) інтенціональна (співвідносить явища з ідеалами Образ);

6) зберігаюча(забезпечує збереження набутого досвіду);

7) комунікація (допомагає вам знайти спільну мову під час спілкування);

8) корекція (в тому числі, надання істотного впливу на життя інших членів суспільства) [50].

Отже, життєві цінності відіграють дуже важливу роль у формуванні особистості, її поведінці і взаємодії із зовнішнім світом. Вони не тільки впливають на їх рішення і ставлення до різних аспектів життя, від сімейних відносин до соціальних і політичних поглядів, але і визначають, що є важливим, значущим і правильним для людини.

1.4 Життєві цінності психологів та соціальних працівників у контексті роботи з представниками соціально вразливих груп населення

Фахівці, які здійснюють професійну діяльність у сфері надання допомоги представниками соціально вразливих груп населення — зокрема психологи, соціальні працівники, волонтери, педагоги спеціальних освітніх установ — належать до категорії допоміжних професій, де основою є міжособистісна взаємодія, емпатія та гуманістичні цінності. Професійна діяльність у цій сфері вимагає високого рівня психологічної саморефлексії, емоційної стійкості та здатності підтримувати гідність клієнта незалежно від його життєвих обставин. У зв'язку з цим система життєвих цінностей таких фахівців формує не лише підґрунтя їхнього світогляду, а й виступає чинником професійної ефективності та якості надання послуг[55].

Життєві цінності фахівців допоміжних професій мають тенденцію до стабільності та є більш структурованими порівняно з представниками загального населення. Такі цінності часто формуються ще на етапі професійної підготовки, зокрема в освітньому середовищі, орієнтованому на гуманістичну педагогіку. Згідно з дослідженнями українських науковців, таких як Н. Чепелева, Л. Сімейко та Л. Орбан, ключовими для працівників психологічної та соціальної сфер є цінності гуманності, гідності особистості, відповідальності, допомоги іншим, а також моральної автономії. За результатами емпіричних досліджень, ці спеціалісти демонструють домінування таких термінальних життєвих цінностей, як самореалізація,

внутрішня гармонія, продуктивне життя та соціальне визнання, а також інструментальних — терпіння, емпатія, чесність, емоційна зрілість, комунікабельність і готовність до самопожертви [52,53].

Окрему увагу в наукових роботах приділено феномену професійного вигорання в осіб допоміжних професій, що безпосередньо пов'язаний із ціннісними конфліктами. Дослідниця С. Киричук у своїй роботі підкреслює, що коли цінності допомоги, взаємопідтримки або розвитку не знаходять відповідного відображення в професійному середовищі, це призводить до емоційного виснаження й кризи сенсу діяльності. Тобто життєві цінності фахівців мають не лише індивідуально-моральний, а й соціально-психологічний вимір, який впливає на їхню професійну адаптацію, мотивацію і якість допомоги[51].

Сучасні дослідження вказують, що фахівці, які успішно працюють із представниками соціально вразливих груп населення, найчастіше поділяють цінності, близькі до гуманістичних і екзистенційних традицій психології: віру в унікальність кожної особистості, прагнення до підтримки автономії клієнта, важливість надання сенсу та суб'єктності в складних життєвих ситуаціях. Такі фахівці, як правило, мають високий рівень рефлексивності й орієнтації на внутрішній розвиток, що також відображається в перевазі цінностей особистісного зростання, освіти, духовного пошуку й служіння суспільству [53].

Особливу роль у формуванні життєвих цінностей відіграє також професійна етика, закладена у фахових стандартах психолога й соціального працівника. В українських та міжнародних етичних кодексах підкреслюється важливість цінностей поваги до гідності людини, клієнтської автономії, соціальної справедливості, конфіденційності, відповідальності та доброчесності. Таким чином, система життєвих цінностей спеціаліста не є випадковою, а є результатом особистісного та професійного становлення в соціальному контексті, де гуманізм виступає основоположним принципом [54].

На відміну від представників соціально вразливих груп населення, у яких життєві цінності можуть значною мірою формуватись під впливом зовнішніх кризових факторів (війна, безробіття, втрати, дискримінація), у фахівців ці цінності мають більш стабільну структуру, зорієнтовану на служіння, самореалізацію та етичні принципи. Проте емпатійна здатність таких фахівців також обумовлює часткове емоційне і ціннісне резонування із клієнтами, що в окремих випадках сприяє виникненню вторинної травматизації або професійного співпереживання. Водночас, загалом життєві цінності допомагають спеціалістам зберігати особистісну цілісність, відчуття професійного сенсу та мотивацію до діяльності [55].

У сучасних умовах соціальних трансформацій, зокрема повномасштабної війни в Україні, значення життєвих цінностей у професійній діяльності фахівців соціальної сфери зазнає нових акцентів. Працівники гуманітарного фронту — психологи, соціальні працівники, кризові консультанти — дедалі частіше опиняються в ситуаціях високого емоційного та морального навантаження. У цих умовах відбувається своєрідне переосмислення ціннісних пріоритетів: такі категорії як служіння, стійкість, професійна честь і солідарність із клієнтом набувають домінантного значення [52].

Дослідження, проведені серед українських психологів, які надають допомогу військовим, переселенцям та жертвам насильства, свідчать про актуалізацію таких життєвих цінностей, як гідність, підтримка, справедливість, патріотизм, моральна відповідальність. Зафіксовано також зростання значущості духовних і екзистенційних смислів — відчуття зв'язку з нацією, сенсу в професійній місії, ідентичності як допомагача. Це свідчить про те, що життєві цінності фахівців є не лише особистісним ресурсом, а й частиною національного відновлення [51].

З огляду на трансформаційний характер цінностей, слід зазначити також вплив професійного досвіду на їх зміну. Так, за результатами досліджень, на початкових етапах професійної діяльності фахівці можуть

мати цінності, подібні до загального населення, проте з досвідом, участю в кризових ситуаціях і тривалою взаємодією з вразливими клієнтами система цінностей зазнає адаптивної корекції. Найбільш стійкими виявляються такі орієнтири, як чесність, психологічна компетентність, здатність до емпатійного слухання, толерантність до невизначеності та відкритість до міжкультурної взаємодії [53].

Варто також згадати про мультикультурний контекст, у якому нерідко працюють фахівці — зокрема в ситуаціях роботи з біженцями, етнічними меншинами чи представниками релігійних громад. У таких випадках універсальні гуманістичні цінності, що лежать в основі етичного коду психолога, виявляються найбільш релевантними, оскільки дозволяють зберігати нейтральність, повагу до різних ціннісних систем і водночас забезпечують високий рівень професійної ефективності [51].

Загалом, цінності допомагача — це не лише основа його професійної ідентичності, а й засіб забезпечення гуманістичної взаємодії в суспільстві, особливо в умовах кризи. Розуміння цих цінностей є важливою передумовою для покращення системи підготовки фахівців, профілактики емоційного вигорання та збереження високих стандартів психологічної й соціальної допомоги.

Висновки до розділу 1

У сучасному суспільстві, що постійно змінюється, соціокультурні трансформації істотно впливають на життєві стратегії, цінності й переконання людей. Особливо це стосується молоді та представників соціально вразливих груп населення, які найбільше відчують наслідки соціальної нерівності, економічної нестабільності та психологічної напруги. В таких умовах зростає роль життєвих цінностей як внутрішніх орієнтирів, що визначають напрям особистісного розвитку, поведінку та мотивацію людини.

Поняття «життєва стратегія» трактується як система особистісних орієнтацій, яка забезпечує формування і реалізацію майбутнього людини, а також як внутрішня установка, що проявляється у поведінкових моделях. Цінності в цьому контексті відіграють регулятивну, мотиваційну та інтегративну функції, забезпечуючи узгодженість дій особистості із соціальними нормами.

Особливу увагу в дослідженні приділено представникам соціально вразливих груп населення — соціальним групам, які з об'єктивних причин (фізичних, психологічних, соціальних) мають знижену здатність до протидії негативним впливам. До таких груп належать, зокрема, люди похилого віку, особи з інвалідністю, жінки, діти, ветерани, етнічні меншини та інші.

Водночас важливою є роль фахівців (психологів, соціальних працівників), які працюють із представниками соціально вразливих груп населення. Їхні життєві цінності формуються на основі гуманістичних орієнтацій, етичних стандартів та професійного досвіду. Такі цінності, як гідність, відповідальність, емпатія, служіння суспільству, не лише підтримують психологічну стійкість фахівців, а й забезпечують якісну допомогу клієнтам.

Цінності є центральною складовою структури особистості: вони формують уявлення про світ, мотиви поведінки, програму дій, а також пов'язують особистість із соціальними ідеалами. Їхнє становлення і трансформація відбуваються під впливом як соціального середовища, так і внутрішніх процесів самоусвідомлення.

Таким чином, еволюція життєвих цінностей у сучасному середовищі потребує ґрунтовного міждисциплінарного аналізу, особливо в контексті дослідження представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП І ФАХІВЦІВ ДОПОМІЖНИХ ПРОФЕСІЙ

2.1 Організація та методологія дослідження

За допомогою теоретичного аналізу наукових джерел, визначили головні представників соціально вразливих груп населення й фахівців допоміжних професій, та критерії, відповідно за якими будувався основний план та конкретні шляхи емпіричного дослідження.

Етапи емпіричного дослідження:

1. Перший етап – підготовка дослідження, що включає в себе планування та визначення цілей дослідження.
2. Другий етап – збір первинної інформації.
3. Третій етап – обробка інформації, що включає в себе аналіз та інтерпретацію зібраних даних.
4. Четвертий етап – опис результатів дослідження, що включає в себе опис отриманих результатів та їхню інтерпретацію.

Дослідження здійснювалось в ГО "Дніпровська ліга соціальних працівників" Дніпропетровської області з 20.01.2025 р. по 14.02.2025 р. Перша група складалася з фахівців допоміжних професій (психологи, соціальні працівники). Друга група включала представників соціально вразливих груп населення, зокрема матерів-одиначок, батька-одинака та членів багатодітних родин.

Для діагностики та отримання експериментальних даних щодо психологічних особливостей життєвих цінностей вразливих верств населення були використані такі психологічні методики:

- 1) Методика «Визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій» американського психолога М. Рокича [56];
- 2) Методика «Визначення спрямованості особистості» Б. Басса [55];

- 3) Тест «Смисложиттєві орієнтації (СЖО)» Д.О. Леонтьєва [57];
- 4) Тест BASIC Ph. Модель стресодолання [58].

2.2 Методики дослідження життєвих цінностей представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій

Методика «Визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій» М. Рокича

Методика, запропонована М. Рокичем, є одним із найвідоміших інструментів для вивчення ціннісно-мотиваційної сфери особистості. Вона дозволяє виявити, які цінності є найбільш значущими для індивіда, а також як вони структурують його світогляд, самосприйняття та життєву стратегію. Власне система ціннісних орієнтацій є фундаментом мотиваційної діяльності особистості, визначає її ставлення до себе, інших людей та соціального середовища загалом, виступаючи своєрідною філософією життя [57].

Методика складається з двох окремих списків, кожен із яких містить по 18 цінностей. Перший перелік охоплює так звані термінальні цінності — це уявлення людини про кінцеві життєві цілі, до яких варто прагнути. Другий список представляє інструментальні цінності — уявлення про бажані способи поведінки, риси характеру чи якості, які сприяють досягненню цілей.

Респонденту пропонується впорядкувати кожен список, присвоюючи кожній цінності певне рангове місце від 1 до 18. Таким чином визначається індивідуальна ієрархія життєвих орієнтирів.

Класифікація цінностей у методиці відповідає поділу на цінності-цілі (термінальні) та цінності-засоби (інструментальні), що традиційно використовується в психології особистості. Такий підхід дає змогу комплексно оцінити, з одного боку, кінцеві життєві прагнення респондента, а з іншого — засоби, які він вважає прийнятними для їх досягнення.

Методика вирізняється своєю універсальністю, простотою у застосуванні, економністю та адаптивністю. Вона може бути легко змінена

відповідно до соціального контексту: допускається редагування списків цінностей або уточнення інструкцій залежно від завдань дослідження.

При аналізі результатів важливо звертати увагу не лише на окремі позиції у рейтингу, а й на змістовні групи, до яких належать ті чи інші цінності. Зокрема, серед термінальних можна виокремити цінності особистісного розвитку, сімейного щастя, соціального визнання тощо. Інструментальні цінності поділяються на морально-етичні, комунікативні, індивідуалістичні, альтруїстичні тощо.

Особливу увагу слід приділяти тому, наскільки узгодженою є ієрархія цінностей: у разі її фрагментарності або внутрішньої суперечності може йтися про невиражену або ще не сформовану систему життєвих орієнтацій. Також важливо враховувати можливу нещирість відповідей, якщо в ієрархії цінностей не виявляється жодної логічної структури.

Методика «Визначення спрямованості особистості» Б. Басса

Даний психодіагностичний інструмент застосовується для виявлення провідного типу спрямованості особистості, тобто того, який вид мотивації домінує у поведінці людини. Методика дозволяє диференціювати три основні орієнтації: на власне «Я», на взаємодію з іншими людьми, або на виконання завдань і досягнення цілей у діяльності.

Основні типи спрямованості:

Я-спрямованість (орієнтація на себе). Цей тип відображає переважання особистих інтересів, прагнення до самозбереження, комфорту, статусу й самоствердження. Люди з таким типом найчастіше зосереджені на власних переживаннях і схильні оцінювати ситуації з позиції особистої вигоди або емоційного благополуччя. У професійній діяльності вони, як правило, акцентують увагу на тому, наскільки робота сприяє їхньому особистому успіху.

О-спрямованість (орієнтація на спілкування). Такий тип характеризується потребою в емоційних контактах, прийнятті, належності до групи та соціальному схваленні. Людина прагне до взаємодії з оточенням,

часто надає перевагу підтримці міжособистісних зв'язків навіть за умови зниження ефективності у вирішенні завдань. Висока емоційна залученість і залежність від думки інших — ключові риси цієї спрямованості.

Д-спрямованість (орієнтація на справу). Провідною мотивацією у таких осіб є сам процес діяльності, прагнення до розвитку, пізнання, професійної реалізації. Вони цінують результативність, відповідальність та ефективність, прагнуть до зростання компетентності й колективного успіху. Такі особистості зазвичай намагаються аргументовано відстоювати власні погляди, якщо це сприяє досягненню цілей.

Структура методики.

Опитувальник складається з 27 тверджень, кожне з яких має три варіанти відповідей — по одному на кожен тип спрямованості. Завдання респондента — з кожного тріо вибрати варіант, який найбільш точно відображає його особисту позицію, і варіант, що найменше йому відповідає.

Обробка результатів.

Вибір варіанту, який найбільше резонує з власною позицією, оцінюється в 2 бали, найменш прийнятний — в 0 балів, а третій (нейтральний) варіант отримує 1 бал. Усі отримані бали підсумовуються за кожним видом спрямованості окремо, що дозволяє виявити домінуючий тип [56].

Тест «Смисложиттєві орієнтації (СЖО)», Д.О. Леонтьєва

Призначення методики. Дана методика є адаптованим інструментом для вивчення рівня осмисленості життя особистості та її здатності знаходити життєві орієнтири. В її основі лежить концепція пошуку сенсу, розроблена В. Франклом у рамках логотерапії, що передбачає, що прагнення до смислу є ключовим мотивом людського існування. Оригінальний тест «Purpose-in-Life» (PIL) був адаптований Д. О. Леонтьєвим і став відомий як методика СЖО, широко використовується в сучасній психології для вивчення внутрішнього світу особистості.

Зміст і структура методики. Тест складається з 20 парних тверджень, кожне з яких потребує оцінки респондентом за шкалою від 0 до 3 балів. Позначка "0" означає, що обидва твердження однаково прийнятні, "3" — що один із варіантів значно переважає інший. Методика охоплює п'ять субшкал, які згруповані у три основні виміри смисложиттєвої орієнтації та два локуси контролю, а також дозволяє обчислити інтегральний показник загальної осмисленості життя [58].

Характеристика субшкал:

- **Ціль у житті.** Відображає наявність чітких життєвих цілей, майбутньої перспективи, внутрішньої спрямованості. Високі показники свідчать про активну життєву позицію.
- **Процес життя.** Оцінює здатність особистості отримувати задоволення від повсякденного буття, інтерес до життя як до процесу. Пов'язана з відчуттям щастя «тут і зараз».
- **Результативність життя.** Визначає, наскільки людина вважає своє життя продуктивним і наповненим змістом. Показує рівень особистісної реалізації.
- **Локус контролю «Я».** Оцінює впевненість людини у власній здатності керувати власною долею, віру у свої сили.
- **Локус контролю життя.** Відображає ступінь впевненості в тому, що події життя підлягають контролю, і що людина може впливати на хід власного розвитку.

Наукова обґрунтованість. Методика пройшла багатоетапні перевірки на валідність і надійність як в оригінальній версії, так і в адаптованому варіанті. Це робить її надійним інструментом у вивченні життєвих орієнтацій особистості в контексті наукових досліджень і практичної психології [58].

Тест BASIC Ph. Модель стресодолання

Мета методики. Дана методика розроблена для виявлення індивідуального профілю подолання стресу – сильних та слабких каналів, які використовує людина в кризових ситуаціях. Вона дозволяє визначити, на які

внутрішні ресурси особистість спирається найбільше, а які потребують подальшого розвитку [59].

Теоретичне підґрунтя. Модель BASIC Ph, запропонована М. Лахадом, розглядає шість основних каналів стресодолаття, кожен з яких представляє окремий аспект особистісного функціонування:

- **B (Belief & values)** – віра, переконання, система цінностей
- **A (Affect)** – емоції, їхнє усвідомлення та вираження
- **S (Socialization)** – соціальні контакти, підтримка, приналежність
- **I (Imagination)** – творче мислення, мрії, уява
- **C (Cognition)** – логіка, критичне мислення, планування
- **Ph (Physical)** – тілесна активність, сенсорні переживання, фізичні практики

Опис методики. Тест включає 36 тверджень, кожне з яких оцінюється за 7-бальною шкалою від 0 (ніколи не використовую цей спосіб) до 6 (завжди використовую). Всі пункти рівномірно розподілені між шістьма каналами, по 6 тверджень на кожен.

Інтерпретація результатів. Бали, набрані за кожним каналом (по вертикалі в таблиці відповідей), підсумовуються. Високі значення свідчать про добре розвинений механізм стресодолаття у відповідній модальності. Низькі – вказують на потребу у зміцненні цього ресурсу. Результати дозволяють сформувати індивідуальний профіль coping-стратегій і використовуються для розробки персоналізованих програм підтримки та розвитку психологічної стійкості [60].

Висновки до розділу 2

Другий розділ присвячено аналізу методик, застосованих в емпіричному дослідженні життєвих цінностей представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій. Було описано етапи дослідження – від планування до інтерпретації результатів – що забезпечує логіку й послідовність дослідницького процесу.

Обґрунтований вибір методичного інструментарію дозволив охопити різні виміри ціннісної структури особистості. Методика М. Рокича дала змогу визначити співвідношення між термінальними та інструментальними цінностями, виявити домінуючі життєві орієнтації. Методика Б. Басса допомогла класифікувати мотиваційну спрямованість особистості – на себе, справу або спілкування, що дозволило краще зрозуміти основні акценти ціннісного вибору респондентів.

Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д.О. Леонтєва, базований на логотерапевтичних ідеях В. Франкла, дав можливість оцінити рівень осмисленості життя, цілеспрямованість, внутрішню зібраність та здатність долати труднощі. Також було використано модель стресодолання BASIC Ph, яка дозволила проаналізувати, які ресурси (віра, емоції, зв'язки, уява, мислення, тіло) є провідними в адаптації особистості до стресу.

Загалом, використані методики у своїй сукупності забезпечують комплексне бачення особистості з позиції її цінностей, орієнтацій, смислів та ресурсів. Завдяки такому підходу стало можливим виявити специфіку життєвих орієнтацій та стратегій подолання труднощів серед представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій, що, у свою чергу, створює базу для подальшої психокорекційної та психопросвітницької роботи з такими соціальними групами.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП І ФАХІВЦІВ ДОПОМІЖНИХ ПРОФЕСІЙ

3.1 Аналіз і порівняння життєвих цінностей представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій

У межах нашого емпіричного дослідження було здійснено кількісний аналіз даних, отриманих за методикою М. Рокіча, яка передбачає ранжування респондентами списку з 18 термінальних та 18 інструментальних цінностей. У дослідженні взяли участь 30 респондентів, розподілених на дві рівні групи по 15 осіб. Перша група складалася з фахівців, які працюють із представниками родин соціально вразливих груп населення (психологи, соціальні працівники). Друга група — представники соціально вразливих груп населення, до яких увійшли матері-одиначки, батько-одинак та члени багатодітних родин.

Учасники дослідження були віком від 25 до 45 років, переважна більшість — жінки. Всі респонденти мають дітей і досвід взаємодії з соціальними службами або участі в програмах підтримки. Група фахівців мала вищу освіту та досвід роботи у сфері соціальної допомоги. Представники соціально вразливих груп населення мали різний соціальний статус і освітній рівень.

Для кожної з груп було обчислено **середні значення ранжування** кожної цінності. Нижче подано у таблицях та діаграмах 3.1 і 3.2 середні оцінки.

Таблиця 3.1

Середні бали ранжування термінальних цінностей (Список А)		
Цінність	Фахівці (середнє)	Вразливі групи (середнє)
Здоров'я	1.73	2.87
Любов	3.60	6.13
Щасливе сімейне життя	3.87	4.80
Матеріально забезпечене життя	5.73	6.40

Творчість	14.93	15.93
Краса природи й мистецтва	13.20	12.27
Свобода	7.13	6.93
Упевненість у собі	6.67	7.33
Пізнання	9.80	10.40
Щастя інших	4.93	5.73
Активне життя	6.00	8.53
Громадське визнання	11.67	10.47
Цікава робота	9.47	11.67
Розваги, емоційне насичення	12.27	14.13
Гарна репутація	10.00	11.20
Суспільна корисність	7.40	9.13
Безпека країни	12.53	13.20
Гарна освіта	8.47	9.87

Таблиця 3.2

Середні бали ранжування інструментальних цінностей (Список Б)		
Цінність	Фахівці (середнє)	Вразливі групи (середнє)
Ретельність	14.33	12.67
Високі запити	14.07	13.27
Непримиримість до недоліків	16.93	15.87
Життєрадісність	9.33	8.20
Чуйність	10.73	10.13
Чесність	10.80	8.87
Терпимість	9.87	10.53
Освіченість	12.33	13.60
Незалежність	7.73	9.07
Вихованість	11.07	10.60
Розсудливість	13.13	12.27
Відповідальність	8.00	9.93
Сміливість	9.07	10.40
Самоконтроль	12.93	13.00
Тактовність	11.93	10.87
Доброта	8.67	9.20
Наполегливість	10.47	11.87
Обережність	12.20	13.80

Діаграма 3.1 за методикою М. Рокіча - Середні бали ранжування термінальних цінностей (Список А).

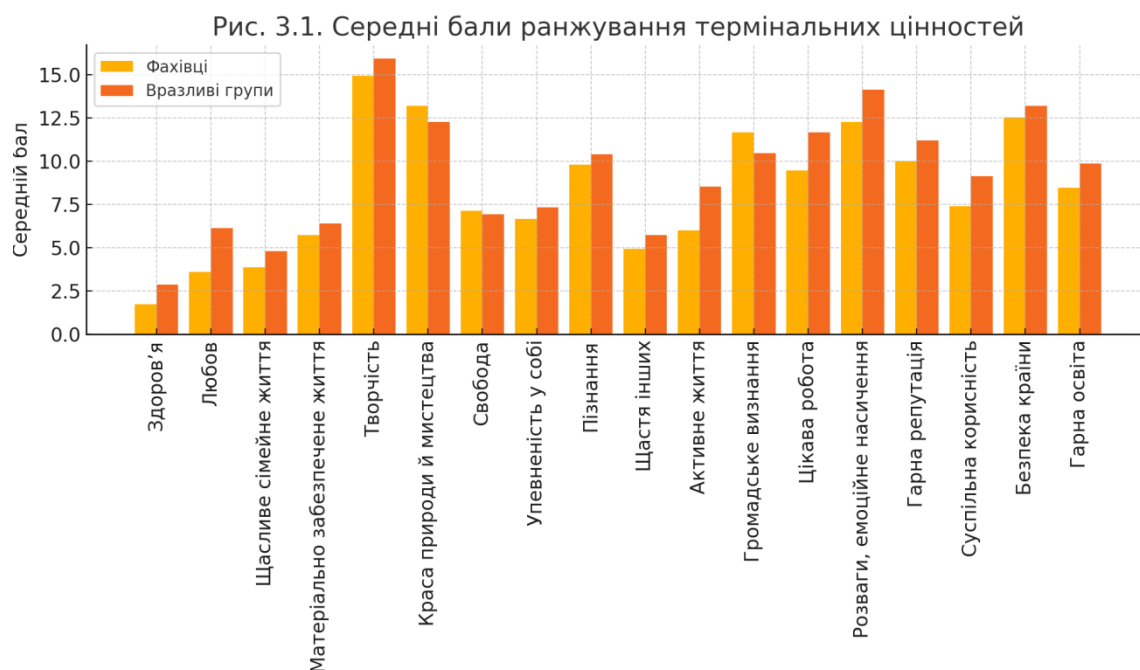

Рис. 3.1 Середні бали ранжування термінальних цінностей

Діаграма 3.2 за методикою М. Рокіча - Середні бали ранжування інструментальних цінностей (Список Б).

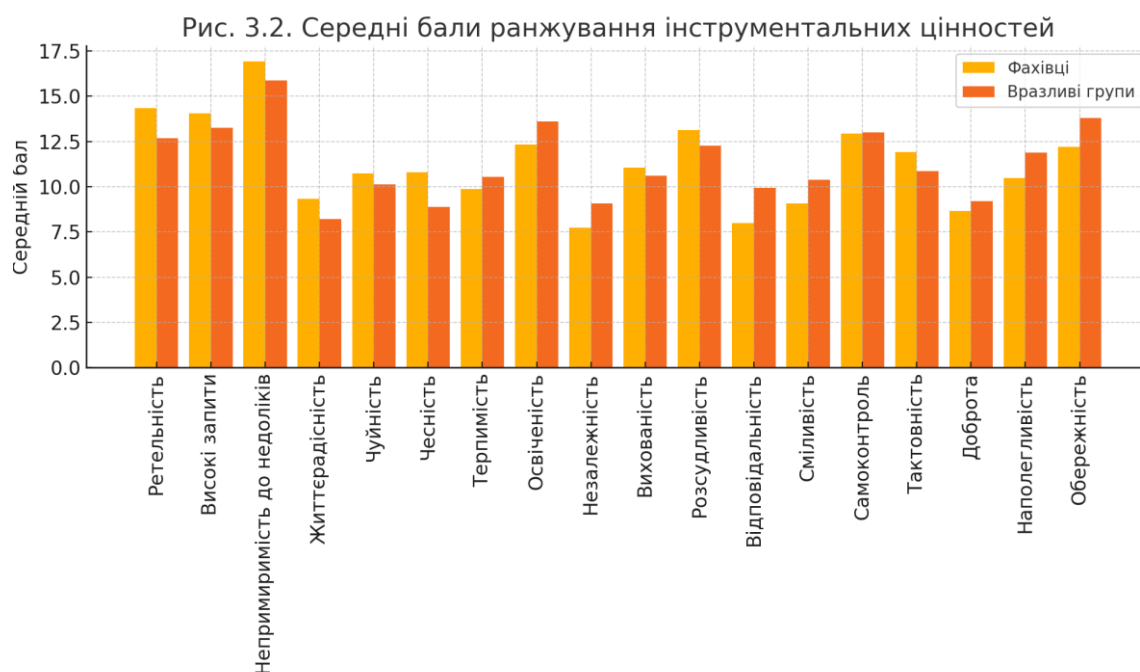

Рис. 3.2 Середні бали ранжування інструментальних цінностей

Аналіз термінальних цінностей показав, що обидві групи найвищу цінність приписують здоров'ю, що вказує на загальнолюдську

універсальність цієї потреби. Однак, є помітні відмінності у подальших пріоритетах:

- Фахівці демонструють схильність до цінностей, пов'язаних із міжособистісними відносинами та емоційною стабільністю — це, зокрема, любов, щасливе сімейне життя.
- Представники соціально вразливих груп населення натомість піднімають у рейтингу цінності естетичного характеру, як-от краса природи, творчість — це може свідчити про прагнення до самовираження та емоційного втечі від реальності.

Інструментальні цінності також демонструють помітні відмінності у пріоритетах:

- Фахівці надають перевагу рисам, що підкреслюють професійну дисципліну та вимогливість до себе: ретельність, високі запиту, непримиримість до недоліків.
- Натомість представники соціально вразливих груп населення акцентують увагу на емоційно-моральних якостях: життєрадісність, чесність, чуйність, доброта.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що між досліджуваними групами дійсно існують як подібності, так і відмінності у структурі життєвих цінностей. Це підтверджує висунуту гіпотезу дослідження: фахівці більш орієнтовані на цінності, що забезпечують ефективну професійну діяльність, а представники соціально вразливих груп населення – на особистісні й емоційно-моральні орієнтири, що можуть компенсувати зовнішні труднощі життя.

Емпіричне дослідження життєвих цінностей представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій, було проведено з використанням методики М. Рокіча «Ціннісні орієнтації». Ця методика передбачає ранжування термінальних (цінності-цілі) та інструментальних (цінності-засоби) цінностей, що дозволяє виявити пріоритети особистості та особливості її світоглядної структури. Вибір саме цього інструменту

зумовлений його валідністю та придатністю для міжгрупового порівняльного аналізу.

Порівняння середніх показників у двох досліджуваних групах – представників соціально вразливих родин і фахівців соціальної сфери – засвідчило як спільні орієнтири, так і розбіжності у системі життєвих цінностей. Обидві групи високо ранжують цінності, пов'язані з особистим благополуччям та міжособистісними стосунками: «Здоров'я», «Любов», «Щасливе сімейне життя» та «Пізнання», що свідчить про їхню універсальність незалежно від соціального статусу.

Водночас для фахівців характерна перевага таких цінностей, як «Активне діяльне життя», «Продуктивність», «Розвиток», що демонструє орієнтацію на досягнення, ефективність і професійну самореалізацію. У свою чергу, представники соціально вразливих груп населення надають більшої ваги естетичним і творчим орієнтирам – «Краса природи й мистецтва», «Творчість», що може свідчити про прагнення до самовираження й емоційного балансу в умовах життєвої нестабільності.

Аналіз інструментальних цінностей також виявив відмінності. У фахівців домінують якості, що забезпечують ефективність у професійній діяльності: «Ретельність», «Раціоналізм», «Самоконтроль», «Непримиреність до недоліків». Натомість респонденти, які входять до представників соціально вразливих груп населення, акцентують на таких цінностях, як «Чесність», «Чуйність», «Життєрадісність», що вказує на важливість емоційної підтримки, відкритості та внутрішньої стійкості.

Загалом результати демонструють наявність як спільних, так і специфічних ціннісних орієнтирів, що відображають різні соціальні ролі, життєві обставини та потреби обох груп.

Аналіз спрямованості особистості респондентів за методикою Б. Басса

Наступним етапом дослідження стала обробка результатів опитування за методикою Б. Басса, яка дозволяє визначити переважну спрямованість особистості за трьома векторами:

- Я – спрямованість на себе (індивідуальні інтереси, самозбереження)
- О – спрямованість на спілкування (орієнтація на міжособистісні відносини)
- Д – спрямованість на справу (орієнтація на діяльність, досягнення, результат)

Інтерпретація результатів спрямованості особистості

Порівняльний аналіз результатів, отриманих за методикою Б. Басса, дозволяє глибше зрозуміти особистісні орієнтації респондентів (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Група	Я (на себе)	О (на спілкування)	Д (на справу)
Фахівці	28.13	24.40	27.80
Представники вразливих родин	29.27	24.13	26.80

Діаграма 3.3 за методикою Б. Басса – Спрямованість особистості.

Рис. 3.3. Спрямованість особистості (методика Б. Б.

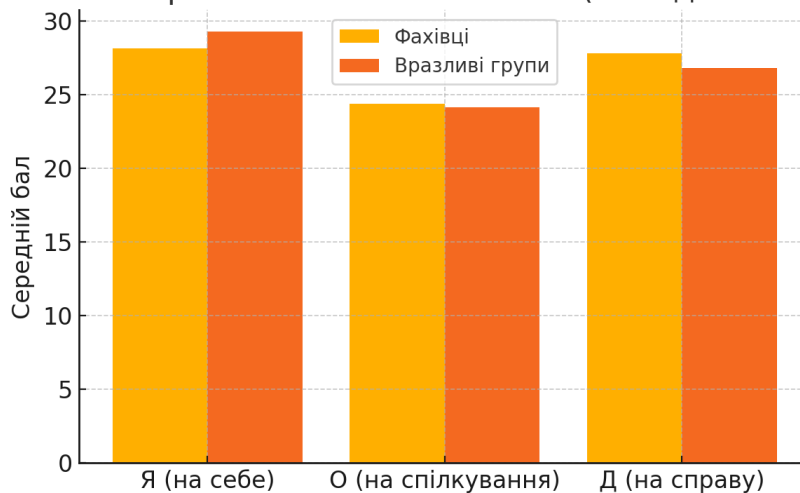

Рис. 3.3 Спрямованість особистості за методикою Б. Басса

Спрямованість на себе (Я). У респондентів із числа представників соціально вразливих родин дещо вищий середній показник спрямованості на

себе. Це свідчить про підвищену зосередженість на власних потребах, переживаннях та життєвих обставинах. Така орієнтація може бути наслідком умов життя, у яких особа змушена концентруватися на забезпеченні базової безпеки, адаптації до соціально-економічних викликів або подоланні психологічних труднощів. У цьому контексті спрямованість «Я» відображає своєрідну самозахисну стратегію, де домінує особистий досвід, відчуття вразливості та потреба в ресурсах для самозбереження.

Спрямованість на справу (Д). Натомість у фахівців спостерігається помірно виражена спрямованість на справу, що цілком відповідає характеру їхньої професійної діяльності. Ця орієнтація вказує на прагнення до досягнення цілей, виконання завдань, високий рівень відповідальності й структурованості. Фахівці зазвичай взаємодіють з уразливими категоріями населення в рамках систем соціальної підтримки, що потребує раціонального підходу, фокусування на результаті та ефективній реалізації допомоги. Таким чином, спрямованість «Д» ілюструє професійну ідентичність, в якій діяльність є провідною цінністю.

Спрямованість на спілкування (О). Показники спрямованості на спілкування виявилися відносно збалансованими в обох групах, хоча дещо нижчими порівняно з іншими напрямками. Це може свідчити про стриману потребу у міжособистісній взаємодії або обмеженість у соціальних зв'язках — як у представників представників соціально вразливих груп населення (через ізоляцію, відчуття відчуження чи недовіру), так і у фахівців допоміжних професій (через емоційне вигорання, втому або орієнтацію на виконання функціональних обов'язків). Водночас такий результат не вказує на повну відсутність соціальної залученості, а радше на її периферійний характер у структурі особистісних пріоритетів.

Аналіз смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)

Для вивчення рівня осмисленості життя та його окремих складових у респондентів було використано методику Смисложиттєвих орієнтацій (СЖО), яка дозволяє виявити, наскільки особа сприймає власне життя як цінне, насичене, результативне й контрольоване.

Аналіз смисложиттєвих орієнтацій респондентів виявив істотні відмінності між представниками соціально вразливих груп населення та фахівцями допоміжних професій, що дозволяє глибше зрозуміти внутрішню життєву картину обох груп (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Шкала	Фахівці	Вразливі	Коментар
Ціль у житті	7.20	5.80	Фахівці чіткіше усвідомлюють свої цілі
Процес життя	5.60	5.20	В обох групах середня задоволеність життям
Результативність життя	4.80	4.80	Повна подібність – однаково оцінюють досягнення
Локус контролю "Я"	4.80	2.80	Фахівці почуваються більш контрольовано
Локус контролю життя	7.73	6.00	Фахівці більше вірять у вплив на події життя
Загальний показник (ОЖ)	22.93	19.20	Фахівці демонструють вищу осмисленість життя

Діаграма 3.4 за методикою аналіз смисложиттєвих орієнтацій (СЖО).

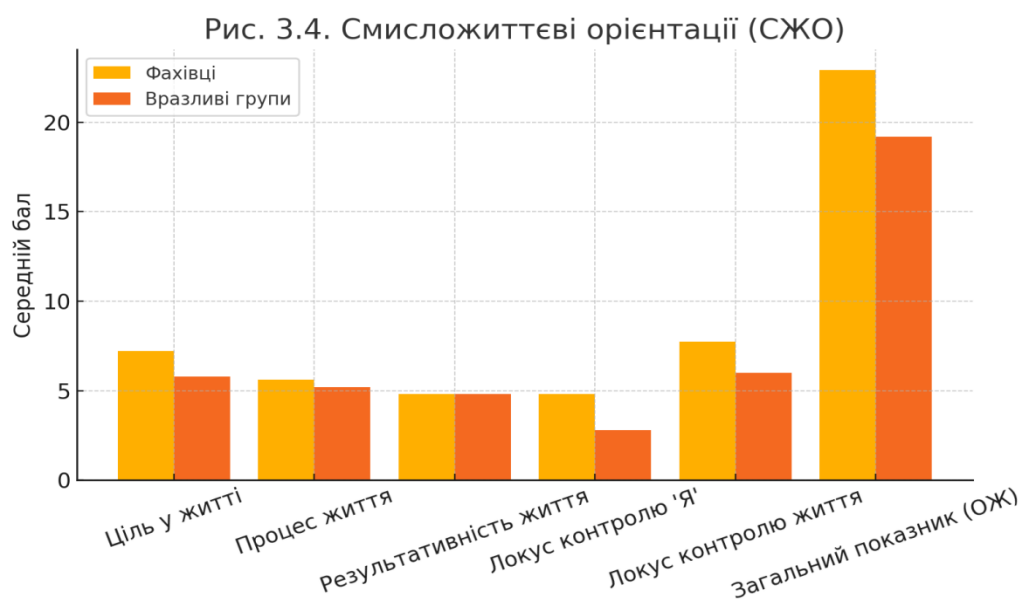

Рис. 3.4. Порівняльна діаграма смисложиттєвих орієнтацій

Фахівці демонструють вищі середні показники за всіма субшкалами СЖО, особливо за шкалами «ціль у житті», «локус контролю» та «процес життя». Це свідчить про:

- Чітко усвідомлені життєві орієнтири та наявність довгострокових цілей.
- Відчуття особистої ефективності й контролю над власним життям.
- Здатність знаходити сенс у щоденних діях, що підтримує внутрішню мотивацію.

Загалом, це відповідає професійній позиції фахівця, який орієнтований на допомогу іншим, але при цьому володіє ресурсами для самозбереження, планування та рефлексії. Такий рівень осмисленості життя є важливою умовою ефективної соціальної взаємодії та стійкості до професійного вигорання.

Представники соціально вразливих груп населення нижчі середні значення за більшістю шкал, особливо за показниками:

- «локус контролю “Я”», що вказує на знижену віру в особисту здатність впливати на перебіг власного життя, а отже – меншу суб’єктивну автономію та самостійність;
- «ціль у житті», що може відображати стан життєвої дезорієнтації, втрату перспектив або зниження мотиваційної енергії.

Ці результати можуть бути зумовлені соціальною нестабільністю, травматичним досвідом чи обмеженим доступом до ресурсів, що знижують можливості осмисленого життєвого планування.

Варто відзначити, що субшкала «результативність життя» має відносно подібні показники в обох групах, що є цікавим і цінним спостереженням. Це може свідчити про наявність суб’єктивного відчуття досягнень, реалізації певних життєвих цілей чи функціональної активності як у фахівців, так і у представників соціально вразливих груп населення, хоча фокус цих досягнень, ймовірно, різний:

- Для фахівців це може бути професійне самоствердження.
- Для представників соціально вразливих груп населення — успішне подолання життєвих труднощів або підтримання базової стабільності.

Аналіз результатів за методикою BASIC Ph (модель ресурсного стресодолання)

Методика BASIC Ph дозволяє оцінити, якими саме внутрішніми ресурсами користуються люди для подолання стресових ситуацій. Згідно з моделлю, існує шість основних типів ресурсів, або модальностей: віра (B), емоції (A), соціальна підтримка (S), уява (I), мислення (C) і фізична активність (Ph). Кожен респондент оцінює 36 тверджень, по 6 на кожен модальність. У подальшому підраховано **середні значення по кожній шкалі для обох груп респондентів** (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Шкала	Фахівці	Вразливі	Коментар
B (віра, цінності)	10.40	9.07	Фахівці частіше вдаються до внутрішніх переконань
A (емоції)	8.53	8.27	Схожий рівень емоційної виразності
S (соціалізація)	9.47	9.73	Вразливі респонденти більше покладаються на інших
I (уява)	8.60	7.00	Фахівці частіше використовують фантазії як ресурс
C (когніція)	13.27	9.53	Фахівці значно частіше мислять стратегічно
Ph (фізичне реагування)	10.33	7.40	Фахівці більше використовують тілесні активності

Діаграма 3.5 за методикою аналіз результатів за методикою BASIC Ph

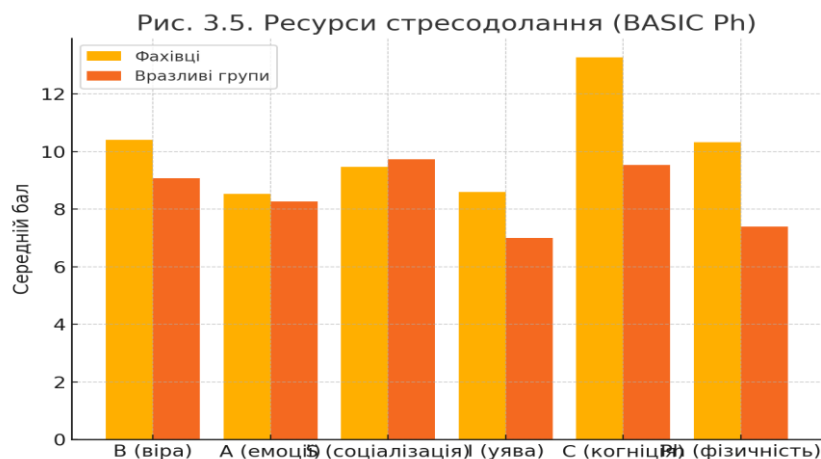

Рис. 3.5. Порівняльна діаграма використання ресурсів за моделлю BASIC Ph

Узагальнені висновки за методикою BASIC Ph (модель стресодолання)

Аналіз результатів моделі BASIC Ph, яка відображає основні канали використання внутрішніх ресурсів у подоланні стресових ситуацій, виявив чітку диференціацію між двома досліджуваними групами.

Для фахівців - Результати демонструють вищу активність майже в усіх модальностях, зокрема найбільш вираженими є когнітивна (C) та фізична (Ph). Це свідчить про сформовані навички рефлексії, раціонального аналізу ситуацій, а також прагнення до підтримання фізичного ресурсу. Такі профілі є типовими для людей, що професійно займаються наданням допомоги, оскільки вони повинні мати внутрішньоорганізовану систему саморегуляції та здатність до самовідновлення.

Для представників соціально вразливих груп населення - У цій категорії вищими виявились показники соціальної підтримки (S) та емоційного реагування (A). Це свідчить про більш залежну модель стресодолання, у якій ключовими є звернення до оточення, підтримка близьких, а також емоційне вираження або звільнення як реакція на стрес. Такий механізм є адаптивним за умов соціальної вразливості, проте вказує на обмежений доступ до внутрішніх автономних ресурсів.

Отримані результати підтверджують гіпотезу дослідження: характер використання ресурсів у подоланні стресу значною мірою визначається соціальною роллю та життєвим становищем респондента. У той час як фахівці допоміжних професій мають можливість спиратися на більш структуровані та автономні форми стресодолання, представники соціально вразливих груп населення частіше орієнтовані на зовнішні джерела підтримки та емоційні механізми.

3.2 Кореляційний аналіз

З метою виявлення глибинних взаємозв'язків між основними психологічними змінними, що розглядалися у дослідженні, було проведено

кореляційний аналіз за методом Пірсона. У дослідженні враховано результати чотирьох основних методик: методики М. Рокіча (ціннісні орієнтації), методики Б. Басса (спрямованість особистості), методики смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д.О. Леонтьєва, а також моделі ресурсного стресодолання BASIC Ph (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

	Я	О	Д	Ц у ж	П ж	Р ж	Л к Я	Л к ж	З п	В	А	С	І	С	Ph
Я	1	- 0,7 6*	- 0,0 5	0,3 5	0,0 4	0,3 5	0,3 9	0,4 4*	0,3 4	0,1	0,0 8	- 0,0 1	0,0 6	0,1 7	0,0 1
О	- 0,7 6*	1	- 0,5 7*	- 0,2 8	0,0 1	- 0,2 9	- 0,4 *	- 0,4 8*	-0,3	- 0,0 6	- 0,1 1	- 0,0 3	- 0,0 6	- 0,1 8	0
Д	- 0,0 5	- 0,5 7*	1	0,0 1	- 0,0 5	0,0 1	0,0 9	0,1 7	0,0 5	- 0,0 4	0,0 6	0,0 5	0	0,0 6	- 0,0 5
Ц у ж	0,3 5	- 0,2 8	0,0 1	1	0,5 5*	0,6 6*	0,8 6*	0,8 4*	0,9 4*	0,2 6	0,2 5	0,2 3	0,1 8	0,3 8	0,2 8
П ж	0,0 4	0,0 1	- 0,0 5	0,5 5*	1	0,7 5*	0,3 4	0,5 4*	0,7 1*	0,1 8	0,1 2	0,1 6	0,0 3	0,1 1	0,1 2
Р ж	0,3 5	- 0,2 9	0,0 1	0,6 6*	0,7 5*	1	0,4 *	0,7 1*	0,7 9*	0,2 7	0,2 2	0,1 9	0,1 5	0,2 4	0,2 2
Л к Я	0,3 9	- 0,4 0*	0,0 9	0,8 6*	0,3 4	0,4 *	1	0,8 *	0,8 1*	0,0 9	0,0 9	0,0 5	0,0 6	0,2 8	0,1 1
Л к ж	0,4 4*	- 0,4 8*	0,1 7	0,8 4*	0,5 4*	0,7 1*	0,8 *	1	0,9 1*	0,1 7	0,2 2	0,1 1	0,1 6	0,3	0,2

Зп	0,3 4	-0,3	0,0 5	0,9 4*	0,7 1*	0,7 9*	0,8 1*	0,9 1*	1	0,2 5	0,2 3	0,2	0,1 7	0,3 4	0,2 6
В	0,1	- 0,0 6	- 0,0 4	0,2 6	0,1 8	0,2 7	0,0 9	0,1 7	0,2 5	1	0,9 3	0,7 7	0,9 1	0,9 5	0,9 2
А	0,0 8	- 0,1 1	0,0 6	0,2 5	0,1 2	0,2 2	0,0 9	0,2 2	0,2 3	0,9 3	1	0,7 5	0,9	0,9	0,9
Ѕ	- 0,0 1	- 0,0 3	0,0 5	0,2 3	0,1 6	0,1 9	0,0 5	0,1 1	0,2	0,7 7	0,7 5	1	0,7 6	0,7	0,7 1
І	0,0 6	- 0,0 6	0	0,1 8	0,0 3	0,1 5	0,0 6	0,1 6	0,1 7	0,9 1	0,9	0,7 6	1	0,8 9	0,9 2
С	0,1 7	- 0,1 8	0,0 6	0,3 8	0,1 1	0,2 4	0,2 8	0,3	0,3 4	0,9 5	0,9	0,7	0,8 9	1	0,9 3
Ph	0,0 1	0	- 0,0 5	0,2 8	0,1 2	0,2 2	0,1 1	0,2	0,2 6	0,9 2	0,9	0,7 1	0,9 2	0,9 3	1

Загальна вибірка

Усі отримані показники були об'єднані в узагальнену матрицю, за якою проведено обчислення коефіцієнтів кореляції. Статистично значущими вважалися ті зв'язки, які досягали значення $r \geq 0.40$ (або $r \leq -0.40$). До основних виявлених зв'язків належать:

- Ціль у житті демонструє тісний зв'язок з *локусом контролю "Я"* ($r = 0.86$)**, *локусом контролю життя* ($r = 0.84$) та *загальним показником осмисленості життя* ($r = 0.94$)**, що свідчить про

ключову роль особистісних життєвих цілей у формуванні загального світогляду.

- Процес життя пов'язаний із результативністю ($r = 0.75^*$), локусом контролю життя ($r = 0.54^*$) та загальним показником ($r = 0.71^*$).

- Виявлено високі міжшкальні кореляції у рамках моделі BASIC Ph: когнітивна стратегія (C) пов'язана з вірою (B) ($r = 0.95$), емоціями (A) ($r = 0.90$), уява (I) ($r = 0.89$) та фізичним каналом (Ph) ($r = 0.93$). Це вказує на цілісність ресурсної системи подолання, де мислення тісно пов'язане з особистими цінностями й тілесною активністю.

- Значущими є зв'язки локусу контролю Я з *результативністю життя* ($r = 0.40$)**, *локусом контролю життя* ($r = 0.80$) та **загальним показником* ($r = 0.81$)**.

Групові відмінності

При окремому аналізі груп було виявлено специфіку кореляційних структур:

У фахівців допоміжних професій:

- Найсильнішими виявилися зв'язки між **когнітивним стилем (C)** та **вірою (B)** ($r = 0.76$) і **C ↔ фізичною активністю (Ph)** ($r = 0.72$), що свідчить про тісну інтеграцію мислення з тілесною активністю та ціннісно-мотиваційною сферою. Водночас зв'язок **між вірою (B) та фізичним каналом (Ph)** ($r = 0.50$) належить до **середніх за силою**, однак також відображає важливу роль внутрішніх переконань у підтримці тілесної життєвої активності.

- Локус контролю Я корелює з *когнітивним стилем* ($r = 0.62$)* та загальним смисловим показником ($r = 0.58$).

- Ціль у житті позитивно пов'язана з фізичною активністю (Ph) ($r = 0.64$), що вказує на активну життєву позицію.

У представників соціально вразливих груп населення:

- Спостерігається сильна інтеграція між шкалами СЖО: ціль, процес та результативність життя мають між собою високі значення (наприклад, процес $\leftrightarrow$ результативність = 0.99).
- Значущими є зв'язки уяви (І) з *фізичною стратегією подолання* ($Ph = 0.83$)* – можливо, це свідчить про схильність до емоційного ескапізму в складних умовах.
- $B \leftrightarrow C$ ($r = 0.78$) і $B \leftrightarrow I$ ($r = 0.49$) також вказують на стійкий внутрішній ресурс віри та цінностей як компенсаторний механізм.

Кореляційний аналіз дозволив підтвердити не лише наявність спільних для обох груп механізмів формування життєвих смислів і цінностей, а й виявити принципові відмінності у внутрішній структурі ресурсів і способах їх реалізації.

Фахівці допоміжних професій демонструють раціонально-когнітивний профіль, який характеризується структурованістю, логічною послідовністю та здатністю до автономного стресодолання.

Представники соціально вразливих груп населення натомість тяжіють до емоційно-ціннісної моделі, в якій значну роль відіграють уява, віра та соціальна підтримка як компенсаторні механізми в умовах обмеженого доступу до стабільних ресурсів.

Ці результати є вагомим емпіричним підґрунтям для формування індивідуалізованих підходів до підтримки різних категорій населення з урахуванням їхніх смисложиттєвих установок і ресурсних стратегій.

3.3 Рекомендації щодо підвищення ефективності формування та впливу життєвих цінностей у представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій

На основі проведеного емпіричного дослідження життєвих цінностей представників вразливих соціальних груп і фахівців допоміжних професій, що надають їм підтримку, постає необхідність у формулюванні чітких і

цілеспрямованих практичних рекомендацій. Їх впровадження має бути спрямоване на збереження й розвиток наявних психологічних ресурсів, формування нових життєвих орієнтирів, підвищення якості життя та сприяння адаптації до соціальних викликів. З огляду на виявлені у дослідженні подібності й відмінності у ціннісних пріоритетах між досліджуваними групами, а також у структурі смисложиттєвих ресурсів і стилів подолання труднощів, рекомендації мають бути структуровані з урахуванням специфіки кожної групи[59].

У межах представників соціально вразливих груп населення особливу увагу було зосереджено на двох типах соціальних груп – батьках-одинаках і багатодітних родинах. Для обох груп характерне прагнення до збереження міжособистісної стабільності та емоційної підтримки, однак акценти у ціннісних орієнтаціях мають свої відмінності. Так, представники багатодітних родин значно частіше акцентують увагу на творчості, красі природи й мистецтва, що свідчить про потребу в естетичному самовираженні як формі емоційної компенсації. У той час як батьки-одинаки виявляють більш тісний зв'язок між осмисленням життя та особистим локусом контролю, що вказує на глибоку внутрішню роботу над формуванням цілей і подоланням ізольованості[58].

У контексті практичної роботи з батьками-одинаками особливо актуальним є розвиток їхнього потенціалу до особистісної автономії, віри у власні сили та підвищення рівня життєвої визначеності. У зв'язку з виявленими сильними кореляціями між ціллю життя, локусом контролю «Я» та загальним показником осмисленості, доцільним є проведення індивідуальних і групових психологічних тренінгів, спрямованих на усвідомлення особистих цілей, розвиток здатності до прийняття рішень і зміцнення самооцінки. Ефективними у цьому напрямі можуть бути програми підтримки тілесної активності, заняття з емоційної саморегуляції, а також розвивальні ініціативи, що сприяють формуванню позитивного мислення та відчуття контролю над власним життям [58].

Щодо багатодітних родин, результати дослідження свідчать про потребу в створенні умов для розкриття їхнього творчого потенціалу, а також у підтримці морально-етичних орієнтацій. З огляду на домінування таких цінностей, як «творчість», «естетика» та «щасливе сімейне життя», рекомендується впровадження соціально-культурних програм, що поєднують мистецькі практики, освітню діяльність і родинне дозвілля. Позитивний вплив матимуть заходи, спрямовані на залучення до колективної творчості, естетичного досвіду, обговорення моральних дилем і ціннісних питань у безпечному середовищі. Крім того, доцільно впроваджувати тренінги з управління часом, ресурсами та емоційною напругою – зокрема, у форматі психоедукації щодо батьківських ролей, ресурсного батьківства та практик самозбереження[59].

У контексті підтримки фахівців, які працюють із представників соціально вразливих груп населення, особливо важливо звернути увагу на розвиток таких цінностей, як «активне діяльне життя», «розвиток» та «продуктивність», які були виявлені як провідні в цій групі. Це свідчить про високий рівень професійної самореалізації, однак водночас може бути чинником ризику для виникнення синдрому емоційного вигорання. Враховуючи також кореляції між когнітивними стратегічними стилями подолання та емоційно-фізичними каналами адаптації, рекомендується створення програм професійної підтримки, зокрема супервізій, інтервізійних зустрічей, тематичних тренінгів, спрямованих на розвиток навичок емоційної гігієни, саморефлексії, етичного аналізу та збереження психологічного балансу[59].

Особливу увагу варто приділити розвитку морально-етичних орієнтацій фахівців, адже ефективна допомога вразливим категоріям неможлива без високого рівня емпатії, етичної чутливості та рефлексивного мислення. Позитивний ефект матиме участь фахівців у міждисциплінарних командах, де відбувається обмін досвідом, обговорення складних кейсів та підтримка у професійно-етичних дилемах. Це сприятиме зниженню рівня

емоційного виснаження, зміцненню відчуття професійної ідентичності та усвідомлення соціальної значущості своєї праці[58].

Важливим структурним елементом усіх рекомендацій є чітке визначення суб'єктів їх реалізації. Основними виконавцями мають стати місцеві центри соціальних служб, психологічні служби освітніх і медичних установ, громадські організації, що працюють з представників соціально вразливих груп населення, а також освітньо-консультативні платформи з підвищення кваліфікації фахівців. Такі організації здатні забезпечити індивідуалізований, гуманістично орієнтований підхід, який враховує унікальність життєвого досвіду кожного представника цільових груп, особливості їхнього середовища та наявні ресурси[59].

Таким чином, результати дослідження дозволяють зробити висновок про важливість формування ціннісної основи життєвої стратегії як у представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій. Забезпечення комплексної, науково обґрунтованої підтримки, диференційованої за особливостями груп, є передумовою для сталого особистісного розвитку, соціальної інтеграції та професійної ефективності.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі проведено емпіричне дослідження життєвих цінностей представників соціально вразливих груп населення (зокрема, батьків-одинаків та багатодітних) та фахівців допоміжних професій. Результати підтвердили гіпотезу про наявність як спільних, так і відмінних ціннісних орієнтацій між цими групами.

За методикою М. Рокіча обидві групи визнають важливість цінності «Здоров'я», однак фахівці орієнтовані на професійну реалізацію, самоконтроль і дисципліну, тоді як представники соціально вразливих груп населення – на доброту, чуйність та емоційне наповнення життя. Методика Б. Басса виявила у фахівців більшу орієнтацію на справу, у той час як у

вразливих осіб домінує інтерес до себе, що пов'язано з потребою збереження життєвої стабільності.

Результати методики СЖО засвідчили вищий рівень осмисленості життя у фахівців допоміжних професій, що пов'язано з кращим усвідомленням життєвих цілей, почуттям контролю та наявністю внутрішніх ресурсів. Натомість у представників соціально вразливих груп населення більше виражена спрямованість на пристосування до складних соціальних умов. У моделі BASIC Ph виявлено, що фахівці частіше використовують когнітивні та тілесні стратегії подолання, тоді як респонденти, які входять до представників соціально вразливих груп населення – соціальну підтримку, емоційне реагування та уяву як засіб психологічної компенсації.

Кореляційний аналіз показав, що у фахівців переважають раціональні міжпоказникові зв'язки, а у представників соціально вразливих груп населення – емоційно-сміслові. Це свідчить про різну структуру внутрішньої регуляції та адаптаційних механізмів у межах обох вибірок.

Загалом результати засвідчують вплив соціального статусу й життєвого досвіду на формування ціннісної сфери, підкреслюючи необхідність індивідуалізованих підходів до підтримки фахівців допоміжних професій і представників соціально вразливих груп населення з урахуванням їхніх особистісних і соціальних характеристик.

Таким чином, емпіричне дослідження не лише підтвердило гіпотезу дослідження, а й окреслило глибоку взаємозалежність між життєвими цінностями, психологічними ресурсами та соціальним становищем особистості. Результати дослідження мають вагоме практичне значення для розробки індивідуалізованих програм підтримки, що враховують як професійну специфіку фахівців допоміжних професій, так і потреби та обмеження представників соціально вразливих груп населення.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження життєвих цінностей представників соціально вразливих груп населення та фахівців допоміжних професій, дало змогу зробити низку важливих висновків на теоретичному і практичному рівнях. Життєві цінності є однією з ключових характеристик особистості, що визначає її поведінку, мотивацію, життєві орієнтири та здатність адаптуватися до соціальних змін.

Теоретичний аналіз показав, що система цінностей формується під впливом індивідуального досвіду та соціально-культурного середовища. Представники соціально вразливих груп населення — зокрема, батьки-одиначки та багатодітні сім'ї — часто перебувають у складних соціально-економічних обставинах, що впливає на специфіку їхніх життєвих орієнтацій. Для них цінності нерідко набувають компенсаторного характеру, слугуючи джерелом внутрішньої підтримки й сенсу.

Фахівці допоміжних професій (психологи, соціальні працівники) демонструють більш стабільну, логічно впорядковану та гуманістично орієнтовану систему цінностей. У центрі — допомога іншим, відповідальність, емпатія, чесність, служіння суспільству. Ці цінності формуються не лише завдяки особистісним якостям, а й під впливом професійної підготовки, освітніх програм і досвіду роботи.

Емпіричне дослідження підтвердило наявність як спільних, так і відмінних ціннісних орієнтацій у представників досліджуваних груп. Спільними залишаються загальнолюдські цінності — здоров'я, сім'я, любов, самореалізація. Проте респонденти, які входять до представників соціально вразливих груп населення, орієнтовані більше на безпеку, підтримку та соціальну прийнятність, а фахівці — на саморозвиток, внутрішню гармонію й професійну реалізацію.

Деталізуючи результати, можна зазначити, що за методикою М. Рокіча у представників соціально вразливих груп на перші позиції в ієрархії

термінальних цінностей вийшли «матеріальна забезпеченість», «безпека життя» та «здоров'я». У той час як фахівці допоміжних професій частіше обирали «самореалізацію», «внутрішню гармонію» та «розвиток». Аналогічно виявлено й у сфері інструментальних цінностей: вразливі групи орієнтовані на такі якості, як «обережність», «слухняність», «економність», тоді як фахівці надають перевагу «відповідальності», «чесності», «емпатії» та «професіоналізму».

За результатами методики «Смисложиттєві орієнтації» Д. А. Леонтьєва фахівці виявили вищі показники змістовного компоненту життя, а також більш виражене відчуття контролю над власним життям та майбутнім. Це проявилось у високих балах за шкалами «локус контролю Я» та «локус контролю життя». У представників соціально вразливих груп ці показники були значно нижчими, що свідчить про знижений рівень цілеспрямованості, невизначеність життєвих орієнтирів і переживання сенсу.

Аналіз стратегій подолання стресу за моделлю BASIC Ph показав також виразні міжгрупові відмінності. Фахівцям властива орієнтація на когнітивні (C), тілесні (Ph) та духовні (B) канали, що свідчить про здатність до рефлексії, внутрішнього самозаспокоєння та віри у вищі смисли. Натомість представники вразливих груп частіше використовують емоційні (A) та соціальні (S) канали подолання, опираючись на почуття, підтримку оточення та близьке соціальне середовище.

Значущим є також встановлений кореляційний профіль: у групі фахівців спостерігаються сильні позитивні зв'язки між когнітивним стилем і внутрішніми орієнтирами (наприклад, $r = 0.76$ між C і B), що вказує на інтеграцію мислення, віри й тілесного ресурсу. У вразливих групах кореляційна структура менш раціональна — вона переважно емоційна та залежить від зовнішніх джерел підтримки, зокрема соціального й афективного реагування.

Загалом, результати експериментального дослідження свідчать про те, що система життєвих цінностей фахівців є більш структурованою,

внутрішньо узгодженою та спрямованою на самореалізацію і професійний розвиток. Натомість у представників соціально вразливих груп переважає орієнтація на базову стабільність, підтримку та збереження психологічної рівноваги в умовах зовнішнього тиску.

Кореляційний аналіз підтвердив, що в обох групах існують логічно пов'язані системи термінальних та інструментальних цінностей, що є основою адаптаційних стратегій, особливо у кризових ситуаціях.

Додатково, кореляційний аналіз виявив суттєві міжгрупові відмінності у структурі взаємозв'язків між життєвими цінностями, смисложиттєвими орієнтаціями та ресурсними стратегіями.

Для **фахівців допоміжних професій** характерними є раціонально-когнітивні кореляції: найсильніші зв'язки спостерігаються між когнітивним стилем (C) та вірою (B) ($r = 0.76$), а також між когнітивним стилем і фізичним каналом (Ph) ($r = 0.72$), що свідчить про інтеграцію мислення з тілесною активністю та внутрішніми переконаннями. Також встановлено зв'язок локусу контролю «Я» з когнітивною сферою ($r = 0.62$) і загальним смисловим показником ($r = 0.58$).

Натомість у **представників соціально вразливих груп населення** домінують емоційно-смислові кореляції. У цій групі вищими є показники соціальної підтримки (S) та емоційного реагування (A), що корелюють з уявою (I) та вірою (B), відображаючи опору на зовнішню підтримку, емоції й образне мислення в подоланні стресу.

Ці відмінності вказують на різну внутрішню організацію ціннісно-смислової сфери: фахівці схильні до більш автономного, рефлексивного типу адаптації, тоді як вразливі групи — до афективно-залежного, що забезпечує емоційне самозбереження в умовах життєвих труднощів. Така диференціація має важливе значення для розробки цільових програм підтримки, адаптованих до специфіки кожної групи.

Важливим практичним результатом дослідження є формування рекомендацій для підвищення ефективності соціально-психологічної

допомоги. Особливу увагу слід приділяти створенню умов, які сприятимуть розвитку позитивних життєвих цінностей: це безпечне середовище, емоційна підтримка, стабільні міжособистісні стосунки, доступ до освіти, культурних ресурсів та можливостей самореалізації. Такі умови важливі як для фахівців допоміжних професій, так і для представників соціально вразливих груп населення, оскільки саме вони створюють підґрунтя для внутрішнього розвитку особистості.

Отже, життєві цінності виконують не лише роль внутрішнього регулятора поведінки, а й виступають важливим чинником соціального функціонування, професійного становлення та загального добробуту. Їх вивчення та розвиток є необхідними як у контексті психологічної, так і соціальної практики. Отримані результати мають наукове значення для подальшого вивчення ціннісної сфери, а також практичну цінність для фахівців допоміжних професій та представників соціально вразливих груп населення.

Загалом дослідження підтвердило, що життєві цінності — це основа людського вибору, взаємодії з іншими та здатності зберігати внутрішню цілісність навіть за складних життєвих обставин. Саме тому вони потребують постійної уваги як з боку дослідників, так і з боку суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амеліна В. Сутність поняття «життєві стратегії» в контексті трансформації соціокультурного простору. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2022. №2(56). 4-14 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733992/1/Амеліна%20В.М.%20Сутність%20поняття%20%2522життєві%20стратегії%2522%20в%20контексті%20трансформації%20соціокультурного%20простору.pdf>
2. Андрусишин Н. І. Соціальна вразливість населення: дефініції, підходи до розуміння та оцінювання. *Економіка та суспільство*. 2022. №37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-42>
3. Бачинська М. В. Платформа функціонування соціально вразливих верств населення. *Економічний простір*. 2021. №175, С. 104-108. URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1004/973>
4. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ–Чернівці : Букрек, 2018. 320 с
5. Бех І. Духовні цінності як надбання особистості. Рідна школа, 2012. № 1-2. 9-12 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2012_1-2_4
6. Бліхар В. Цінності: поняття, структура та підходи у контексті сучасних військових екзистенцій. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. №13. С. 11-20. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/13_2022/2.pdf
7. Бубнова С.С. Ціннісні орієнтації особистості як багатомірна нелінійна система. *Психологічний журнал*. 2000. № 5. С. 38-44.
8. Введення у соціальну роботу : навчальний посібник. Т.В. Семигіна та ін. Київ : Фенікс, 2001. 276 с.
9. Гурлева, Т.С. «Виховний вчинок» для інших: ідеї С.Л. Рубінштейна про виховання. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми:*

мат-ли II всеукр. конф. з міжнародн. участю, Київ, 21 березня 2019 р. С. 40-47.

10. Гіровська І. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: педагогіка, психологія і соціологія*. 2012. № 11. С. 32-38.

11. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.

12. Драгой П. І. Ієрархія життєвих цінностей та стратегій сучасної української молоді (на прикладі дослідження учнівської молоді м. Орджонікідзе). *Грані*. 2014. № 4. С. 103-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_4_21.

13. Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія в сучасному світі. Збірник наукових праць / за ред. Кузікової С. Б., Щербакової І. М., Пасічник Н. О. Суми : Вид во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 376 с. URL: https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Etnichna_samosvidomist_2016.pdf#page=215

14. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>(дата звернення 07.04.2025).

15. Казібекова В. Ф. Динаміка професійних і життєвих цінностей студентів у продовж навчання в закладі вищої освіти. *Наук. вісн. ХДУ Сер. Психологічні науки*. Херсон: ХНПУ, 2021. №3 С. 37-35 URL: <http://orcid.org/0000-0001-8707-2514>

16. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. Посібник. Львів:ЛьвДУВС,2016.156с.URL:<https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/347/1/Карпенко%20психолог%20творчості.pdf>

17. Кісіль М. В. Простір освіти з точки зору її основного суб'єкта. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. Черкаси, 2006. Вип. 88. С. 138-141.

18. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Наука і освіта. Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України*. Одеса, 2008. № 4-5. С. 28-33
19. Кокун О. М. Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномену. *Актуальні проблеми психології*. Том V, 2021. Вип. 21. С. 69-87. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v5/i20/9.pdf>
20. Контур В. А. Поняття вразливі групи населення у міжнародному та національному праві. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»* С. 694-699 URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/311325/302553>
21. Коровка О. А. Шляхи формування життєвих цінностей в умовах модернізації освіти. 2008. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-11/08keaihs.pdf>
22. Михайлишин У. Б. Ціннісні орієнтації в структурі особистості. Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання. Харків, 2017. 50-52 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/44831/1/ЦІННІСНІ%20ОРІЄНТАЦІЇ.pdf>
23. Камінська, А. М., Панфілова, Г. Б., Полянничко, О. М. Використання художніх творів за темами комплексу психомалюнків у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта. *Габітус*, 2020. (19). С. 117–122. Index Copernicus, Google Scholar. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/19-2020/19-2020.pdf>
24. Мищенко В. В. Формування ціннісно-сміслової особистості студентської молоді. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 2016. №12. С. 148-150.
25. Москаленко О. В. Сучасні концепції ціннісного-сміслової сфери особистості. *ВІСНИК НТУУ КПІ. "Київський політехнічний*

інститут". *Філософія. Психологія. Педагогіка*, 2010. № 2. С. 113-118.
URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/47229375.pdf>

26. Мурадян О. С. Життєві стратегії особистості в умовах соціальних змін: соціологічний аналіз. *Соціологічні студії. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2013. № 1 (2). С. 49-54. URL: <https://sociostudios.vnu.edu.ua/index.php/socio/article/view/58/34>

27. Національний етичний кодекс психолога України. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1448287570%D0%95%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.docx.pdf> (дата звернення 07.04.2025).

28. Нікітчина О. В. Особливості формування інституту соціального захисту населення України (на прикладі Житомирської області). *Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки*. 2010. № 2. С. 31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_31.

29. Ніколенко Л. М. Соціальна значущість ціннісних орієнтацій особистості у професійному становленні корекційного педагога. *Серія «ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ». ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ*. 2018. № 1 (15). С. 162-168 URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2018/1/28.pdf>

30. Панфілова Г.Б. Динаміка Я-концепції студентів в ускладнених життєвих ситуаціях. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія. Випуск 41*. Харків: ХНПУ, 2011. С. 150 -158.

31. Панфілова, Г. Б. Упровадження тренінгових форм роботи з формування позитивної Я-концепції студентів в умовах геополітичних викликів сьогодення. *Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. пр., Запоріжжя*, 2018. (5). С. 153–156. Index Copernicus, Google Scholar. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/5_2018/32.pdf

32. Панчук Н. П. Ціннісні орієнтації як складова життєвих стратегій особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 27. С. 411-

421. URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/158660/157983>

33. Потапюк Л. М. Роль національних цінностей у формуванні особистості студента. *XXXII International scientific and practical conference «Global Trends and Direction of Scientific Research Development»*, July 31-August 2, 2024. International Scientific Unity. Hamburg, Germany, 2024. 285 p. URL: https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2024/07/Global_trends_and_direction_of_scientific_research_development_July_31_August_2_2024_Hamburg_Germany.pdf#page=241

34. Прищеп С. М. Життєві цінності у дітей підліткового віку: сутність та особливості. *Інноваційна педагогіка*, 2019. № 2. С. 162–165. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/12827/3/Прищеп_стаття%20Інноваційна%20педагогіка.pdf

35. Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука : зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. № 1. 127 с. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/zahal_psy_lib/Виготський%20та%20суч%20наука%20збірник%201.pdf

36. Радчук Г. Становлення ціннісно-смислової сфери студента через набуття особистісного досвіду у процесі навчання. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 травня 2022 року, м. Тернопіль. Тернопіль : Вектор ; ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 333–336* URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25918/1/Radchuk.pdf>

37. Реут А. Г. Система соціальних послуг для вразливих верств населення: новітні тенденції та інновації. *Дослідження молодих науковців. Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 1. С. 190-200. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/9/16.pdf>

38. Риндзак О. Т. Якість життя населення: концептуалізація поняття. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern*

Economics», 2021. №29. С. 151-155. URL:
<https://modecon.mnau.edu.ua/issue/29-2021/ryndzak.pdf>

39. Семенюк О. Ціннісна орієнтація як основа формування професійної компетентності майбутніх фармацевтів. *Освіта регіону. Український науковий журнал*. 2011. № 3. С. 235-239. URL:
<https://apau.org.ua/2016/03/16/professionalnaya-competence/>

40. Степаненко К. Міжнародно-правові стандарти захисту прав осіб, які належать до вразливих груп населення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4 С. 123-130. URL:
<https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11050/1/17.pdf>

41. Субашкевич І. Модифікація методики О. Фанталової «рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 2015, № 4-5 С. 78-86.

42. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с. URL:
<https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4251/1/Бліха%20Філософія%20підручник.pdf>

43. Фурман. А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: монографія. ТНЕУ, 2017. 508 с. URL:
<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29777/1/furman.pdf>

44. Чубинська Н. М. Цінності та ціннісні орієнтації в системі формування громадянських якостей студентів. *Вісник науки і освіти*. №6. 2024. С. 1026-1037.

45. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*. 2009. № 4(36). С.65-73. URL:
https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731392/1/Ціннісні%20орієнтації%20в%20психол_структурі%20особистості.pdf

46. Шевчук З. М. Життєві цінності особистості як передумова розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 1. С. 83-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2012_1_16
47. Яковлева О. О. Психологічні особливості життєвих цінностей та ціннісних орієнтацій сучасних старшокласників. URL: https://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/10710/Яковлєва_стаття.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення 07.04.2025).
48. Ярчук А. В. Сутність поняття якості життя населення. Економіка і організація управління. *Економіка і організація управління: Збірник наукових праць*. Вінниця : ДонНУ, 2016. № 3 (23) С. 430-439.
49. Kinser, K. For-Profit Institutions Need to Be Classified, Too. *The Chronicle of Higher Education*. 2007. Vol. 53, No. 30. P. 9.
50. Schwartz S. H., Bilsky W. Values and personality. *European Journal of Personality*. 2019. Vol. 8. P. 163-181.
51. Kyrychuk, S. O. Professional burnout as a consequence of value conflict in the activity of professionals in helping professions. *Psychology and Society*, 2020. №1 127–133.
52. Orban, L. V. Psychological foundations of value development in the personality of a social worker. *Scientific Journal of NPU named after M. P. Drahomanov*. 2019. 12, (41). 152–158.
53. Chepeleva, N. V., & Simeyko, L. M. Personal values as a factor of professional development of specialists in the social sphere. *Topical Issues of Psychology*. 2021. Vol. 4(2), 43–49.
54. International Federation of Social Workers. *Global Social Work Statement of Ethical Principles*. IFSW. 2018. Retrieved URL: <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
55. Determination of personality orientation (B. Bass). Retrieved URL: <https://psiukrearth.ru/psihologichni-testi-ta-igri/7869-viznachennja-sprjamovanostiosobistosti-b-bassa.htm>

56. Rokeach M. *Value Orientation Method*. Retrieved URL:<https://studfile.net/preview/5258514/page:36/>
57. Leontiev, D. A. *Test of Life Meaning Orientations (LMO)* (2nd ed.). 2000. 18 p.
58. Resource-oriented stress coping model BASIC Ph. Retrieved URL:<https://arpp.com.ua/articles/resursooriyentovana-model-stresodolannya-basic-ph/>
59. BASIC Ph. Test. Retrieved URL:<https://upsihologa.com.ua/test-basic-ph.html>
60. Schwartz, S. H. The refined theory of basic individual values. *Advances in Psychology Research*. 2017. Vol. 37. P. 1–22.
61. Ryff, C. D., & Singer, B. Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of Happiness Studies*. 2015. Vol. 16, No. 1. P. 17–32.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій» американського психолога М. Рокича

Обстеження краще проводити індивідуально, але можливо і групове тестування.

Респонденту пред'явлені два списки цінностей (по 18 у кожному), або на аркушах паперу в алфавітному порядку, або на картках. У списках випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає по порядку значущості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати.

Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Інструкція до тесту

"Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання - розкласти їх по порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті.

Уважно вивчіть таблицю і, вибравши ту цінність, яка для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма рештою цінностями. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце.

Розробіть не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат повинен відбивати Вашу справжню позицію".

Тестовий матеріал

Список А (термінальні цінності):

1. активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);
2. життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
3. здоров'я (фізичне і психічне);
4. цікава робота;

5. краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
6. любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
7. матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
8. наявність хороших і вірних друзів;
9. суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
10. пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);
11. продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
12. розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
13. розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)
14. свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)
15. щасливе сімейне життя
16. щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)
17. творчість (можливість творчої діяльності)
18. впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

1. акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;
2. вихованість (гарні манери);
3. високі запиту (високі вимоги до життя і високі домагання);
4. життєрадісність (почуття гумору);
5. старанність (дисциплінованість);
6. незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
7. непримиренність до недоліків у собі та інших;
8. освіченість (широта знань, висока загальна культура);
9. відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово);
10. раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
11. самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
12. сміливість у отстаюваннях своєї думки, поглядів;
13. тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)
14. терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)
15. широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)
16. чесність (правдивість, щирість)
17. ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)
18. чуйність (дбайливість)

Інтерпретація результатів тесту

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання випробуванням у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад,

виділяються "конкретні" і "абстрактні" цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т. д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т. д. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність.

Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей або навіть нещирість відповідей.

Методика на визначення спрямованості особистості

Розроблена Б.Басса

Інструкція проведення тесту: пропонується досліджуваним 30 суджень, на кожне з яких дається 3 відповіді (А, Б, В). потрібно вибрати одну відповідь, яка найбільш відповідає дійсності та виражає їхню думку, і записати її на бланку для відповідей у стовпчику «Найбільш привабливо». Потім обрати одну відповідь, яка найменше відповідає реальності, і записати її на бланку для відповідей у стовпчику «Найменш привабливо».

1. Найбільше задоволення отримую від:
 - a. схвалення моєї роботи;
 - b. усвідомлення того, що робота виконана добре;
 - c. усвідомлення того, мене оточують друзі.
2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то прагнув би бути:
 - a. тренером, який розробляє тактику гри;
 - b. відомим гравцем;
 - c. капітаном команди.
3. На мою думку, кращим педагогом є той, хто:
 - a. цікавиться учнями та має до кожного індивідуальний підхід;
 - b. зацікавлює своїм предметом так, що учні із задоволенням вивчають цей предмет;
 - c. створює в колективі таку атмосферу, у якій кожен учень може висловити свою думку.
4. Мені подобається, коли люди:
 - a. радіють за виконану роботу;
 - b. із задоволенням працюють у колективі;
 - c. прагнуть виконати свою роботу краще за інших.
5. Я бажав би, щоб мої друзі:
 - a. були доброзичливими та допомагали людям, коли це необхідно;
 - b. були вірними та відданими мені;
 - c. були розумними та цікавими.
6. Кращими друзями я вважаю тих:
 - a. із ким маю добрі стосунки;
 - b. на кого завжди можна покластися;
 - c. хто може багато досягти в житті.
7. Найбільше мені не подобається:
 - a. коли мені щось не вдається;
 - b. коли розладнуються стосунки з товаришами;
 - c. коли мене критикують.
8. На мою думку, дуже погано, коли педагог:
 - a. не приховує свої антипатії до деяких учнів, насміхається та дразнить їх;
 - b. викликає дух суперництва в колективі;
 - c. недостатньо добре знає предмет, який викладає.
9. У дитинстві мені найбільше подобалось:

- a. проводити час із друзями;
- b. відчуття виконаної справи;
- c. коли мої вчинки схвалювали.
- 10. Я бажав би бути схожим на тих, хто:
 - a. досягнув успіху в житті;
 - b. справді закоханий у свою справу;
 - c. вирізняється доброзичливістю та товариськістю.
- 11. Школа насамперед повинна:
 - a. навчати розв'язувати завдання, які ставить життя;
 - b. розвивати індивідуальні здібності учнів;
 - c. виховувати риси, які допомагають встановлювати стосунки з людьми.
- 12. Якби я мав більше вільного часу. То використовував би його:
 - a. для спілкування з друзями;
 - b. для відпочинку та розваг;
 - c. для самоосвіти та улюблених справ.
- 13. Найбільших успіхів я досягаю коли:
 - a. працюю з людьми, до яких відчуваю симпатію;
 - b. маю цікаву роботу;
 - c. отримую винагороду за свої зусилля.
- 14. Мені подобається, коли:
 - a. інші люди поважають мене;
 - b. я відчуваю задоволення від добре виконаної роботи;
 - c. я маю час приємно спілкуватися з друзями.
- 15. Якби про мене написали в газеті, то краще було б, щоб:
 - a. розповіли про якусь цікаву справу, пов'язану із навчанням, працею або спортом, у якій я брав участь;
 - b. написали про мою діяльність;
 - c. обов'язково розповіли про колектив, у якому я працюю.
- 16. Найкраще я навчаюся, коли викладач:
 - a. має до мене індивідуальний підхід;
 - b. може зацікавити своїм предметом;
 - c. колективно обговорює проблеми, що вивчаються.
- 17. Для мене не має нічого гіршого за:
 - a. образу власної гідності;
 - b. невдачу під час виконання власної справи;
 - c. втрату друзів.
- 18. Найбільше я ціную:
 - a. успіх;
 - b. можливість спільної праці;
 - c. здоровий глузд та інтуїцію.
- 19. Я не поважаю людей, які:
 - a. вважають себе гіршими за інших;
 - b. часто сваряться та конфліктують;
 - c. заперечують
- 20. Приємно, коли:
 - a. працюєш над важливим для всіх справою;
 - b. маєш багато друзів;
 - c. викликають захоплення і всім подобаєшся.
- 21. По-моєму, в першу чергу керівник повинен бути:
 - a. доступним;
 - b. авторитетним;
 - c. вимогливим.

22. У вільний час я охоче прочитав би книги:
 - a. про те, як заводити друзів і підтримувати добрі стосунки з людьми;
 - b. про життя знаменитих і цікавих людей;
 - c. про останні досягнення науки і техніки.
23. Якби у мене були здібності до музики, я волів би бути:
 - a. диригентом;
 - b. композитором;
 - c. солістом.
24. Мені б хотілося:
 - a. придумати цікавий конкурс;
 - b. перемогти в конкурсі;
 - c. організувати конкурс і керувати ним.
25. Для мене найважливіше знати:
 - a. що я хочу зробити;
 - b. як досягти мети;
 - c. як організувати людей для досягнення мети.
26. Людина повинна будуватися до того, щоб:
 - a. інші були задоволені ним;
 - b. насамперед виконати своє завдання;
 - c. його не потрібно було дорікати за виконану роботу.
27. Найкраще я відпочиваю у вільний час:
 - a. у спілкуванні з друзями;
 - b. переглядаючи розважальні фільми;
 - c. займаючись своєю улюбленою справою.
28. За умови однакової фінансової успіху я б із задоволенням:
 - a. вигдав цікавий конкурс;
 - b. виграв би в конкурсі;
 - c. організував би конкурс і керував ним.
29. Для мене найважливіше знати:
 - a. що я хочу зробити;
 - b. як досягти мети;
 - c. як залучити інших до досягнення моєї мети.
30. Людина повинна вести себе так, щоб:
 - a. інші були задоволені ним;
 - b. виконати насамперед своє завдання;
 - c. не треба було докоряти йому за роботу.

Обробка результатів: Якщо зазначена в бланку відповідей буква занесена в рубрику «Найбільше», то випробуваному ставиться знак «+» по даному виду спрямованості. Якщо ж вона розташована під індексом «Найменше», то йому ставиться знак «-». Потім підраховують кількість «+» і записують їх у підсумкову таблицю у відповідні стовпці Я, С, або Д залежно від ключа (Додаток Б). Так само підраховується кількість «-».

Кількість «+» підсумовується з кількістю «-» (з урахуванням знака!). Отриманий результат записується в підсумкову таблицю (Додаток Б) в рядок «Сума». Нарешті, до отриманого числа додається 30 (знову з урахуванням

знака!). Цей показник і характеризує рівень вираженості даного виду спрямованості. Загальна сума всіх балів за трьома видами спрямованості повинна дорівнювати 90.

Інтерпретація результатів: За допомогою методики визначаються такі види спрямованості особистості:

1. Спрямованість на себе (Я) – орієнтація на пряме винагородження та задоволення, агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, тривога, інтровертованість, роздратованість, прагнення влади.

2. Спрямованість на спілкування (С) – прагнення підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність (не обов'язково для використання справи, а заради самого спілкування), орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних стосунках з людьми.

3. Спрямованість на справу, діло (Д) – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділову співпрацю, здатність обстоювати в інтересах справи власну думку, корисну для досягнення загальної мети – [14].

Ключ до методики на визначення спрямованості особистості

Спрямованість

На себе (Я)				На спілкування (С)				На справу, діло (Д)			
	1	11	2	1	1	2	1	11	21. В		
. А	. В	1. С	. С	1. С	1. А	. В	. А				
	2	12	2	2	1	2	2	12	22. В		
. В	. В	2. С	. С	2. А	2. А	. А	. С				
	3	13	2	3	1	2	3	13	23. А		
. А	. С	3. В	. С	3. А	3. С	. В	. В				
	4	14	2	4	1	2	4	14	24. В		
. А	. С	4. С	. В	4. А	4. А	. С	. В				
	5	15	2	5	1	2	5	15	25. С		
. В	. А	5. В	. А	5. С	5. А	. С	. В				
	6	16	2	6	1	2	6	16	26. С		
. С	. В	6. В	. А	6. С	6. А	. В	. А				
	7	17	2	7	1	2	7	17	27. С		
. А	. А	7. А	. С	7. С	7. В	. В	. В				
	8	18	2	8	1	2	8	18	28. А		
. С	. А	8. В	. В	8. С	8. С	. А	. В				
	9	19	2	9	1	2	9	19	29. В		
. С	. А	9. А	. А	9. В	9. С	. В	. С				
	1	20	3	1	2	3	1	20	30. В		
0. С	. С	0. С	0. В	0. В	0. А	0. А	. А				

Додаток В

Тест «Смисложиттєві орієнтації (СЖО)» Д.О. Леонтьєва

Інструкція, яка дається досліджуваному: «Вам будуть запропоновані пари протилежних тверджень. Ваше завдання - вибрати одне з двох тверджень, яке на Вашу думку більше відповідає дійсності і відзначити одну з цифр 1, 2, 3, в залежності від того, наскільки Ви впевнені у виборі (або 0, якщо обидва твердження на Ваш погляд однаково вірні)».

Бланк «Тесту смисложиттєвих орієнтацій» д.О.Леонтьєва

Зазвичай мені
дуже нудно

Життя здається
мені завжди
хвилюючим і
захоплюючим

У житті я не маю
визначених цілей і
намірів

Моє життя
видається мені вкрай
безглуздом і безцільним

Кожен день
здається мені завжди
новим і несхожим на
інші

Коли я піду на
пенсію, я займуся
цікавими речами, якими
завжди мріяв зайнятися

Моє життя
склалося саме так, як я
мріяв

Я не домогся
успіхів у здійсненні
своїх життєвих планів

Моє життя
порожнє і нецікаве

Зазвичай я повний
енергії

Життя здається
мені абсолютно
спокійним і рутинним

В житті я маю
дуже ясні цілі і наміри

Моє життя
видається мені цілком
осмисленим і
цілеспрямованим

Кожен день
здається мені абсолютно
схожим на всі інші

Коли я піду на
пенсію, я постараюся не
обтяжувати себе
жодними турботами

Моє життя
склалося зовсім не так, як
я мріяв

Я здійснив багато
чого з того, що було
мною заплановано в
житті

Моє життя
наповнене цікавими
справами

Якби мені
довелося сьогодні
підводити підсумок
мого життя, то я б
сказав (ла), що воно
було цілком
осмисленим

Якби я міг
вибирати, то я б
побудував своє життя
цілком інакше

Коли я дивлюся
на навколишній світ, він
часто приводить мене в
розгубленість і
занепокоєння

Я людина дуже
обов'язкова

Я вважаю, що
людина має можливість
здійснити свій життєвий
вибір так, як вона цього
бажає

Я безумовно
можу назвати себе
цілеспрямованою
людиною

У житті я ще не
знайшов свого
покликання і ясних
цілей

Мої життєві
погляди ще не
визначилися

Я вважаю, що
мені вдалося знайти
покликання і цікаві цілі
в житті

Моє життя в моїх
руках і я сам керую ним

Мої повсякденні
справи приносять мені
задоволення і
задоволеність

Якби мені
довелося сьогодні
підводити підсумок мого
життя, то я б сказав (ла),
що воно не мало сенс

Якби я міг
вибирати, то я б прожив
життя ще раз так само, як
живу зараз

Коли я дивлюся на
навколишній світ, він
зовсім не викликає у
мене занепокоєння і
розгубленості

Я людина зовсім
не обов'язкова

Я вважаю, що
людина позбавлена
можливості вибирати
через вплив природніх
здібностей і обставин

Я не можу назвати
себе цілеспрямованою
людиною

В житті я знайшов
своє покликання і ціль

Мої життєві
погляди цілком
визначилися

Я навряд чи здатен
(на) знайти покликання і
цікаві цілі в житті

Моє життя не
підвладне мені і воно
управляється зовнішніми
подіями

Мої повсякденні
справи приносять мені
суцільні неприємності і
переживання

Шкала	Ш цінки	О	№ питання
в		1	1 3 4 8 9 11 12 16 17
исхідна шкала	2 3 4 5 6 7		
н		7	• 5 6 7 10 13 14 15 18 19
изхідна шкала	6 5 4 3 2 1	20	

Аналіз та інтерпретація отриманих даних

Субшкали	№ тверджень тесту
Цілі в житті	3 4 10 16 17 18
Процес та емоційна насиченість життям	1 2 4 5 7 9
Результативність життя	8 9 10 12 20
Локус контроль – Я (я господар життя)	1 15 16 19
Локус контроль – життя (керіваність життям)	7 10 11 14 18 19

Шкала	Жінки
Цілі в житті	24
Процес та емоційна насиченість життям	26
Результативність життя	27
Локус контроль – Я (я господар життя)	21
Локус контроль – життя (керіваність життям)	27

Загальний показник ОЖ 125

Якісний аналіз

Цілі в житті. Бали по даному показнику характеризують наявність в житті цілей в майбутньому, котрі надають його життю осмисленість, направленість і часову перспективу. 24 бала, які отримала досліджена, характерні для ціленаправленої людини.

Процес та емоційна насиченість життям. Бали по даному показнику характеризують сприймання досліджуваною процесу життя як емоційне та насичене життя. По даній субшкалі досліджувана отримала високі бали (26), що свідчить про те, що вона вдоволена своїм життям в теперішньому.

Результативність життя. Бали по даному показнику характеризують сприймання досліджуваною пройденого відрізка життя, осмисленість пройденого життя та його самооцінку. Високі бали(27) характерні для людини, у котрої все в минулому, але минуле здатне надавати смислу життю, яке залишилось ще прожити.

Локус контроль – Я (я господар життя). Високі бали досліджуваної(21) по цій субшкалі відповідають представлення себе як сильної особистості, яка володіє достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності із своїми цілями і уявленнями про її сенс.

Локус контроль – життя (керованість життям). Кількість балів (13) моєї досліджуваної свідчить, що вона невпевнена в тому, що життя невідкладне свідомому контролю, що свобода ілюзорна, і не має сенсу щось-небудь загадувати на майбутнє. По даній субшкалі досліджувана отримала високу кількість балів(25), що характеризують впевненість досліджуваної в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення і перетворювати їх в життя.

Тест BASIC Ph. Модель стресодолання

Інструкція:

Подумайте про себе, коли Ви знаходитеся в кризі чи сильному стресі, що Ви зазвичай робите, щоб допомогти собі впоратися з цим станом? Що, на Вашу думку, допомагає Вам найкраще, а що – незначною мірою? Зважте кожен вислів і поставте хрестик («х») у відповідній клітинці навпроти номера твердження, де цифри означають:

0 – *ніколи* не користуюся цим способом, щоб впоратися зі складною ситуацією.

1 – я *рідко* користуюся цим способом, щоб впоратися зі складною ситуацією.

2 – я *іноді* користуюся цим способом, щоб впоратися зі складною ситуацією.

3 – я *періодично* користуюся цим способом, щоб впоратися зі складною ситуацією.

4 – я *часто* користуюся цим способом, щоб впоратися з ситуацією.

5 – я *майже завжди* користуюся цим способом, щоб впоратися з ситуацією.

6 – я *завжди* користуюся цим способом, щоб впоратися зі складною ситуацією.

ТВЕРДЖЕННЯ

Я здаюся і покладаюся на вищі сили чи долю у вирішенні проблеми

Я не говорю про свої емоції прямо, але виражаю їх опосередковано, – до прикладу, плачу, коли думаю про себе

Я шукаю підтримки інших людей

Я фантазую і даю волю своїй уяві, – наприклад, уявляю себе у спокійному, безтурботному місці

Я збираю інформацію, щоб бути певним/ною у тому, що я маю найкращий варіант вирішення проблеми

Я їм або сплю менше, ніж звичайно, – або ж, навпаки, я їм та сплю більше, аніж зазвичай

Я вірю у мої власні сили і мою здатність долати перешкоди

Я висловлюю мої почуття у власний завуальований спосіб – через
натяжки, сарказм або навіть флірт

Я веду бесіди з друзями по телефону

0 Я згадую свої улюблені історії, байки, притчі або ж казки – як
спосіб пошуку вирішення проблеми

1 Я аналізую проблеми, намагаючись знайти їх вирішення

2 Я постійно займаю себе фізично працею – наприклад,
прибиранням, приготуванням їжі, роботою з деревом, ремонтом
автомобіля чи навіть створенням моделі літака

3 Моє кредо: «Я зможу пережити це, незважаючи ні на що»

4 Я звільняюсь від почуттів через плач, сміх або крик і не тримаю
все це всередині

5 Я намагаюся знайти підтримку у друга або членів моєї сім'ї

6 Слухаючи музику, я даю волю своїй уяві

7 Я створюю спеціальний план і дію згідно з ним крок за кроком

8 Я використовую вправи для розслаблення

9 Я прошу допомоги у Бога в молитві

0 Я накручую себе емоційно, щоб посилити свою мотивацію

1 Я глибоко занурююсь у стосунки з членами моєї громади або
організації, до якої я належу

2 Я згадую часи, коли мені було набагато краще, ніж зараз, або ж
думаю про час, коли все зміниться на краще

3 Насамперед я намагаюся зрозуміти, що, власне, відбувається

4 Я розслабляюся, коли роблю щось: приймаю душ або ванну, йду
на прогулянку або бігаю підтюпцем

5 Я опираюся на свої духовні переконання або на свою життєву
філософію

6 Я розповідаю або слухаю жарти і смішні історії

Я шукаю людей, з якими можна провести час, нічим особливо не

7 займаючись

Я переглядаю спортивні змагання, фільми або читаю книги,
8 уявляючи себе на місці дійових осіб

Я зважую всі можливі варіанти вирішення проблеми і, якщо це
9 можливо, обираю найкращий з них

0 Я намагаюся постійно займати себе якоюсь фізичною діяльністю

1 Моє кредо: «Те, що не вбиває мене, робить мене сильнішим»

2 Я даю вихід моїм емоціям

3 Я пишу листи та е-мейли до друзів – з надією на їх відповідь

4 Я мрію, думаю про кращі часи, уявляючи собі їх

Я намагаюся знайти вирішення проблеми у найкращий спосіб, з
5 тих, які знаю, обмірковуючи кожен з них

Я виходжу з дому або намагаюся бути активним/ною для того,
6 щоб позбутися надлишку енергії

Опрацювання результатів

Перенесіть отримані Вами бали у таблицю, що наведена нижче, та підрахуйте отримані бали по вертикалі у кожній з шести колонок.

h

0 1 2

3 4 5 6 7 8

9 0 1 2 3 4

5 6 7 8 9 0

1 2 3 4 5 6

Чим більша сума балів, тим більш розвинутою є відповідна стратегія: В – віра, переконання, цінності; А – емоції, почуття; S – соціальні зв'язки, соціальна підтримка; І – уява, мрії, спогади; С – когнітивні стратегії; Ph – тілесні ресурси, фізична активність.